

A „NOBILIS“ PRIMOROK, GRANDOK ÉS LORDOK

(A magyar és székely nemesség
az európai népek nemesi rendjeinek tükrében)

Írta:
Dr. primor BÁNDY VILMOS

II. kiadás.

BUDAPEST, 1942.

Felelős kiadó: dr. primőr Bándy Vilmos.
Bethlen Rt., műszaki igazgató: Lombár László.

Előszó.

E tanulmány célja a „nobilis“ szó használatának és jelentésének ismertetése a legrégebb időktől, egészen korunkig. A cél elérésére összehasonlító alapon feldolgoztam csaknem egész Európa nemesi társadalmi zárt rendiséggé alakulásának fejlődését, hogy az eddiginél biztosabb és életteljesebb képet nyerjünk a magyar és székely rendi élet kifejlődéséről.

Ismertetni fogom tehát a „nobilis“ szó használatának egyes 'szakaszait, magának a szónak egyes államokban dívott különleges, sajátosnak tűnő jelentését, annak megkísérlésére, hogy beilleszthessük — tervünk szerint — egy szilárd, mindenütt azonos módon létrejött *európai egységbe*.

Munkámban lehetőleg a rendiség idején élt szakírók könyveit használtam fel forrásul, hogy áthidaljam az okirati fogyatékoság miatt néhol furcsának tűnő fejlődési menet magyarázatának nehézségeit.

I. Fejezet.

A római nobilis.

Az antik Római társadalmában a legősibb időkben teljesjogú polgárok a *patriciusok* voltak. Ezek a három honalapító f.ribusnak voltak a tagjai. (Egy-egy tribus feloszlott 10—10 curiára és ezek mindegyike 10 gensre.) A patriciusok alkották Rómában az ősi, születési nemességet, az arisztokráciát. Velük szemben álltak a *plebeii*, akik eleinte nem voltak teljesjogú római polgárok. Előkelőik, mint patres conscripü felvétettek a senatusba, azonban magasabb állami hivatalokat nem viselhettek és a patriciusokkal nem házasodhattak. Servius Tullius alkotmánya óta, mely a polgárjogok gyakorlását vagyoni censustól tette függővé, vált számukra lehetővé a polgárjogok fokozatos megszerzése. Több, mint 200 éves küzdelem után érték el a patriciusokkal való egyenjogosítást. Ezentúl *nobilis-nek* nevetek azt, aki a sella curulis méltóságát viselte, tehát consul, praetor, censor és aedilis curulis volt. *Nobiles* tehát a főtisztviselők és ezek leszármazottai voltak. *Ignobiles* voltak azok, akiknek sem elődeik, sem ők maguk hivatalt nem viseltek. *Szenátorok* (*senatores, senes, seniores*) voltak a szenátus tagjai, régebben ezek is csak patriciusok lehettek. *Lovagok, equites* voltak azok a dúsgazdag patriciusok, akik katonai szolgálatukat lovon teljesítették. Servius Tullius alkotmánya szerint az első 18 centuriát képezték. A *lovagrend* (*ordo equester*) tagjai nagy vagyonuknál fogva később állami jövedelmek bérletével, pénz- és kereskedelmi üzletekkel foglalkoztak. A polgárok névjegyzékét 5 évenként állították össze *census alapján*, ekkor került sor a *recognitio equifum-ria* is. A lovagrendi állást el lehetett veszteni: *vendé equum*. Ennek ellentéte volt a *traduc equum*.

Mint később látni fogjuk, ezek a rendi kifejezések öröklődtek át az európai nemesi társadalmakra. Természetesen a középkorban csaknem eredeti értelmükben, később lassanként más értelmezést nyertek, ahogy színük, fényük megkopott. Vizsgálatunk tárgyát fogja képezni, mely államokban tartották meg eredeti teljes fényüket. Megkíséreljük mind a két jelenségnek okát adni.

Rendiség a középkorban.

Vezérfonalul használok August von Kotzebue: „*Vom Adel*“ című 1792-ben Leipzigben megjelent munkáját. Ezi a munka a világ valamennyi számotlevő országának nemesi társadaiimát tárgyalja, mégpedig' annak a szemével, aki a rendiség koráiban élt. Vegyük tehát szemügyre, mit mond az egyes államok nemesi rendjeiről.

A kelták rendi tagozódása.

A keltáknál nemesek, szabadok, szabadosok és rabszolgák voltak.

Az angol főnemesség, a „nobility“.

Anglia társadalma az ősidőkben *nemesek, szabadok és rabszolgák* rendjére oszlott. Az *első rend* volt a *than-ok* rendje, a *második rendet* a *ceorl-ek* alkották, némelyek ezek közül földművesek voltak. A *harmadik rend* a *villain-ék* rendje számszerűleg a leggazdagabb volt.

Athelstan király (925—949) törvénye szerint, „mely a X. század első feléből származik, az a kereskedő, laki saját költségén távoli országokban két utat tett, elnyeri a than, a nemesember rangját.

A szabad földműves, ha szert tett öt eke földre, egy konyhára, egy csarnokra, egy kápolnára és egy harangra, nemesemberré lett.

A normann hódítás óta, Hódító Vilmos korától (1066—1087), jött divatba a bárói cím és ez eredetileg koronahűbérest jelentett. Ezt megelőzőleg, tudjuk, than-nak nevezték az angol nemesiség legmagasabb rendű tagját. A bárók tehát a than-ok utódai. A *viscount (vicecomes)* cím 1440 óta áll fenn. *A grófi, earli rang ift is eredetileg egy meghatározott nagysága terület ^birtoklásától függött.* Földnélküli János óta nincs a grófi cím földbirtokhoz kötve (1199—1216). A grófi cím volt egyébként egészen a XIV. század közepéig a legmagasabb angol főnemési cím. A hercegi cím 1337 óta, la marquess (örgróf) 1386 óta használatos.

(Kotzebue írja, hogy a francia helyzet hasonló volt s nemcsak nemeslevéllel lehetett nemességhez jutni. *Franciaországban az örgrófi rangot szintén az nyerte el, aki örgrófi birtok tulajdonába jutott, mellyel az örgrófi cím együttjárt és azt a király megerősítette.*)

Az angol nemesi társadalomra kitűnően rávilágít Pütter: „*Unterschied der Stande*“ c. 1795-ben megjelent munkája. Megemlíti, hogy mivel Angliában a jobbágytság megszűnt, csak két angol rendet különböztetünk meg: a *nemesek* és a *szabadok* rendjét, vagy ahogy ezeket az angolok nevezik: a *nobility* és a *commonalty* rendjét. Az előbbieké a parlamentben a felsőház, a *House of Lords*, utóbbiaké a *House of Commons*.

A *nobility*, a „nemesség“ rendjébe tartoznak a hercegek, az örgrófok, a grófok, az algrófok és a bárók és ezzel tulajdonképpen az angol nemesség megszűnik. A többiek a *commonalty* rendjébe tartoznak. Commons mégis a kézműveseket, a szolgákat és a köznép legalacsonyabb osztályát jelenti, s bár a *köz* nemcsele* is a *commonalty* rendjébe tartoznak, ezeket mégis a commons-tól való megkülönböztetésül *enfrij-nek* és *genfiemen** nek nevezik.

A gentry tagozódása: 1.) *baronet*, ezt a rangot Angliába I* Jakab király (1603—1625) 1611-ben, Skóciába I. Károly (1625—1649) vezette be. 2.) *A királyi rendek lovagjai* négy osztállyukkal: a) *knight banneret* (zászlósúr), valaha ugyanis a király őket egy zászló átnyújtásával nevezte ki, ma azonban ez a szokás megszűnt, b) *knight batchelour*, c) *Esquire* (ecuyer, armigeri), d) *gentleman*.

Az ősi angol nemesség egész uradalmak (baróniák) nagybirtokosaiból állt, kiknek elődei már mint' nemesek, magas állásokat töltöttek be, vagy szolgálatokkal tüntették ki magukat és egyes uradalmakat a királytól kaptak, vagy más módon szereztek és ezeket utódaikra hagyták. Azok a bárók, akik rangjukat nem adomány útján nyerték, hanem ősi örökségül bírják, nemzeti névüket ma is baróniáikról írják. Egészen I. Eduárd királyig (1272—1307) az ilyen baróniák tulajdonosait *nemeseknek*, „*noblemen*“-nek, vagy „*barones regni*“-nek nevezték. I. Eduárd olyanokra korlátozta a bárói címet, akik a parlamentbe meghívást kaptak. A grófi címet eredetileg csak királyi hercegek viselték. III. Eduárd (1327—1377) nevezte csak ki elsőszülött fiát Cornwall hercegének 1337-ben és ezt a címet a trónörökösök aztán mind megkapták. Egyébként ma is a királytól függ, hogy fiainak milyen címet ad, hercegit, vagy más címet-e.

Eredetileg tehát „nemesek“ csak bárók voltak, grófi és hercegi méltóságokat csupán királyi hercegek kaptak.

Ma aki legalább nem báró, nem tartozik a „nemességhez“ (nobility), hanem csak a közrendhez, a commonalty-hoz.

A nemesség (*nobility*) öt osztályának tagjai (*noblemen*), mint lordok vagy a királyság peerjei (*pares curiae*) ülés és sza-

vaztati joggal bírnak a parlament felsőházában, melyet „*domus procerum*nak” is neveznek.

A hercegek (kivéve a királyi hercegeket,) címe Angliában „*His noble*” vagy „*The most noble*”, megszólításuk pedig „*Highness*”, „*Jour Grace*”. Németországban a nem mediatizált hercegek, a Fürst-ök egyrészenek megszólítása szintén „*Fürstlich Gnaden*”.

A főnemesi rend (nobility) tagjai nevük előtt a „*Lord*” szót, a köznemesek a „*commonalty*” rendjébe tartozó „*gentry*”-k a „*Sir*” szót használják. Az angolok különbséget tesznek ősi és adományozott, armalista nemesség közlött, előbbit „*of blood and coatarmour*”, vérbeli (hasonlóan a francia „*noblesse de nom et d'armes*” elnevezéshez), utóbbit „*of paper and wax*”, „papiros és viaszos” nemességnek nevezik.

Franciaország.

Frank, szabad, nemes egyetjelentő, azonos fogalmak voltak valamikor. *Chevalier bannaret-nek*, zászlósúrnak nevezték azt a nemeset, aki saját zászlaja alá 50 zsoldost tudott állítani. A *bachelier-ek* voltak azok, akik szegénységük miatt egy másik lovag zászlaja alatt szolgáltak, nem lévén képesek bandériumot egyedül kiállítani. *Ecuyer-ék* voltak a fegyverhordozók.

A nemes csak lovon szolgált, tehát sarkantyút is csak nemes viselhetett. A lovagok sarkantyúja aranyból, a csatlósoké ezüstből való volt.

Az ősidőkben a francia nemességet vitézséggel, hűbérbirtonokkal, magas méltóságok elnyerésével és végül nemeslevéllel lelhetett elnyerni.

Az ősi francia nemességet „*noblesse de nom et d'armes*”-nak nevezik, az ősi szokás szerint, amikor még a nemesek nevét a sereg előtt hangosan kiáltották és a véres csaták után fegyvereiket győzelmi jeleiként halmokban kitűzték. Az ősi nemességhez csak az számít, aki nemességét 1550-ig tudja visszavinni. A többieket az 1661 február 8-i deklaráció alapján úgy kezelik, mint a polgári rendűeket és ezek nem is voltak adómentesek.

A francia nemesség elveszhető volt az „*actes de derogance*” által. Ilyenek: mechanikus mesterségek űzése, idegen jószágok használata, vándorló kereskedés, lealacsonyító foglalkozások és állások, mint pl. a poroszlóé stb. A tengeri és nagybani kereskedelem azonban nem vonta maga után a nemesség elvesztését. A bretagnei nemes, aki kereskedést akart űzni, formailag kijelentette, hogy nemességét egyideig „*aludni*” akarja hagyni. Ha a nagyapa és az apa a nemességet ilyen módon „aludni

hagyta, akkor az unoka azt minden további nélkül megújíthatta. Ha ez azonban nem történt meg, akkor a későbbi utódok már csak újabb adomány útján használhattak nemességet.

Németországi „nobiles“.

A Szász és Sváb Tükör a német társadalmat hét „Heerschild“-re osztja. Az első a császároké és királyoké; a második az egyházi; a harmadik a világi fejedelmeké; a negyedik a Freyherreké, a báróké; az ötödik a „Mittelfreyek“-é, a középszabadoké, („*landsässig*“ nemesség, fejedelmi hűbérese); a hatodik a „*Dienstmannok*“-é, nemesi apródoké; a hetedikhez tartoznak a papok, asszonyok, parasztok, kereskedők és mindazok, akik becstelenül születtek. Ezekről a szász törvény a következőket mondja: „*sie sollen Lehnrecht darben, denn ihnen fehlt die Adelkeit.*“

Ezekben az időkben minden nemes „*nobilis vir*“ volt. Semmiféle rangsor sem osztotta osztályokra a nemességet. Lüneburg hercege, Cassei tartomány grófja röviden „*Edler Herr zu Lüneburg*“, „*Edler Herr zu Cassei*“ volt. Sőt Lippe grófjai ma is csak „*Edle Herren von der Lippe*“. Volt idő, amikor királyokat nemeseknek, hercegeket tiszteletreméltóknak (ehrbär) neveztek. Pápák hercegeknek így írtak: „*nobili principi.*“ Királyok fiait „*Juncker*“ vagy „*Edelherren*“ néven nevezték.

„*Baro*“ az ősidőkben férfit jelentett, a *Carolingok* (751—987) idejében urat. Franciaországba a normannok hozták ezt a szót, innen terjedt tovább Angliába, Olaszországba és Németországba.

Sajátságos, hogy a „*baro*“ szó a krími tatároknál is előfordul és a nemesség egyik osztályát jelenti.

Maga a „*Freyherr*“ szó sokkal fiatalabb, mint a „*baro*“ és nem jelent egyet a *középkori, főnemes báróval* a „*Dynast*“-al.

A X. században, amikor a hűbér udvari és más szolgálatokért örökletessé vált, az alsóbb nemesség szabad és szolgálatra kötelezett nemességre oszlott. *Az alsóbb nemességnek ez utóbbi rétege a jobbágyságnak bizonyos fajtája.* Ezek csak olyan asszonyokkal és hajadonokkal házasodhattak, akik ugyanannak a hűbérúrnak szolgálatában állottak. Ha egy ilyen alsóbb nemességhez tartozó „*Dienstmann*“ lányát gróf akarta nőül venni, akkor hűbérúrának vagy a császárnak előbb *szabadnak* kellett őt nyilváníttatnia. A st. galleni apátnak voltak ilyen *Dienstmannjai* azelőtt a Habsburg és Kirchengrófok. (Acta Lindaviensia.)

Az alsóbb nemesség egy része szegélyelte az udvari szolgálata-

tot és nem állt hercegi szolgálatba, ezek felvették a „*semperfrey*“ címet.

A német nemesség elvesztése: elvesztették nemességüket 1.) az eretnekek, 2.) a felségsértők (aranybulla, 1356), 3.) akiket száműztek és földönfutóknak nyilvánítottak, 4.) a gyilkosok, 5.) a rablók, 6.) a rangon alul házasulok, 7.) akik szatócsboltot nyitottak és közönséges iparokat űztek.

Rendkívül értékes munka *Ottó Forst-Battaglia*: „*Vom Herrenstande*“ című munkája. Forst-Battaglia többek között ezeket mondja a német főrendiség kialakulásáról írt munkájában.

A dinaszták ősi címe: „*nobilis*“, „*nobilis vir*“, „*nobilis homo*“, „*edel*“, „*edelmann*“. Ezek mellett a dinaszták másik ősi címe: „*liber*“, „*frei*“, „*freier Herr*“. Az egyes dinaszták kátéglóriáinak rendi megjelölésére szolgáltak: „*spectabilis*“, „*inclitus*“, „*illustis*“, „*wohlgeboren*“, „*hochgeboren*“, „*erlaucht*“, „*durchlauchtig*“.

Egyes német államokban a középkor végéig] n nobilis 'dinasztát jelentett és ebben az időben még felháborodást kellett, ha az alsó nemességhez tartozó magát „nemes“-nek mondta.

A szász várgrófok a *nobilis* címet az így címzett lengyel és cseh társaiknak köszönhetik. Egyébként is itt a nobilist más jelentésben találjuk.

A dinaszták az oklevelekben egészen a XV. század végéig összességükben az alsóbb nemességtől különválasztva! szerepelnek. A XIII. század közepéig az *alsó nemesség, mint ministerialis, majd mint miles, vagy németül mint Ritter és Knappé szerepel. A kölni „Praxis“-ban még 1463-ban is a „nemesember“ („Edelmann“)* külön van választva a *lovagoktól (Ritter)* (Lacomblet 4, 325.). Teljes Weszfáliára vonatkozik ez. Egészen a XV. század végéig egyetlen magasabb rangot viselőnek az oklevelében sem találunk egyszerű ministerialist „nemes“-ként jelölve, amennyiben a tanúk jegyzékében a főnemesek az alsó nemességtől elkülönítve jelennek meg.

Csak a dinaszták *szabad, nagybirtokos földesurak, a leg-hatalmasabb ministerialisok nemszabadok (unfreie)*.

Hasonló felfogásban ír *Philipp Heck*: „*Der Sachsenspiegel und die Stande der Freien*“ című munkájában és idézi a *longobárd glossát*: „*Nobiles sunt quorum] maiorum parentum suorum nemo servituti subjectus sit.*“

Dr. Ottó Frhr. v. Dungern; „*Der Herrenstand im MÜtelalter*“ című 1908-ban megjelent munkájában hasonlóképen a dinaszták és ministerialisok rendjét tárgyalja. Ezeket írja: A XI. század vége óta az oklevelek tanúrendjében a tanúk két külön-

választott osztályával találkozunk. Az első magában foglal: *Edelherren, freie Herren* néven nevezett dinasztákat *grófi, hercegi vagy egyéb címekkel*. A másik a ministeriálisok osztálya, a *nem szabad* embereké.

A Herr, Freier, ritkábban Freier Herr, Edeler, Edler Herr mindenekelőtt pedig a *nobilis* szó még a XIII. században is megkülönböztető jelleggel bírnak.

A Hohenstaufenek (1138—1254) idején csak a dinasztá nevezhette magát szabadnak, aki polgárjogilag; és államjogilag szabad volt.

Dr. Ottó Rose: „Der Adél Deutschlands“ című 1883-ban megjelent munkája ugyancsak a középkori német rendi viszonyokkal foglalkozik.

A középkor jogi könyvei a Szász- és Sváb Tükör. Az előbbi a XIII. század elején, az utóbbi a XIII. század közepén keletkezett. Mindkét jogi könyv hét „Heerschildet“ ismer. Ezek:

1. A királyoké;
2. az egyházi fejedelmeké;
3. a világi fejedelmeké, (a világi fejedelmeknek az egyháziak alá rendelését a Szász Tükör így magyarázza: „*sint se der biscope man (Vasallen) worden sin*“);
4. *freie Herren*, bárók;

5. a bárók hűbéresei, akiket a Szász Tükör „*Schöffenbar freien*“ a Sváb Tükör pedig „*Mittelfreien*“ néven nevez,
- nemnemeselek: 6. a Szász Tükör előbb említett hűbéreseinek hűbéresei és a Sváb Tükör úgynevezett „*Dienstmann*“-jai,
7. azok a szabadok, akik törvényesen születtek.

Mind a két Tükör a szabad rendnek három fokozatát különbözteti meg. A legfelsőbb rendhez tartoznak a király, a fejedelmek és a bárók, ezek a Szász Tükörben mindannyian „*nemesek*“ kifejezéssel szerepelnek, míg a Sváb Tükörben „*Höchstfreien*“ vagy „*Sempei freien*“-keni fordulnak elő. Középső osztályként szerepelnek a „*Schöffenbarfreien*“ névvel nevezettek és ezek hűbéresei, valamint a „*Mittelfreien*“ és „*Dienstmannen*“. Végül az utolsó rendhez tartoznak azok, akiket egyszerűen *szabadoknak* neveznek.

A XIII. század közepén tehát a nemesség csupán az első 4 Heerschildet foglalta magában. A rendek közti különbség különösen ezek politikai jogaiban mutatkozott.

A népvándorlás után (Kr. u. IV—IX. sz.) jelentkezett áthaló rendi megkülönböztetésként a *szabadok* és *nemszabadok* rendje. A szabadok között megint hármás fokozat volt, a nemesek, az úgynevezett alárendeltek vagy félszabadok és az egyszerűen szabadok.

A Schöffenbarfreien nevűek középső osztálya és ezek hűbéresei egyrészt, másrészt a középszabadok és ezek Dienstmannjai hamarosan egyetlen renddé olvadtak össze az úgynevezett ministerialisokkal, a lovagok, Ritterek rendjévé.

Philipp Heck: „*Die Gemetnfreien der karolittgischen Volksrechte*“ c. munkája a következőket idézi: *Rudolf von Fulda* 863. *Translatio Alexandri* „*Quatuor igitur differentiis gens illa consistit, nobilium scilicet et liberorum, libertorum, atque servomm.*“

Sajátságos vonása a még ki nem alakult nemesi társadalomnak a nemesség és főnemesség elvesztése, ezzel minden ország társadalmában kivétel nélkül találkozunk.

A német főnemesség elvesztésével *Forst-Battaglia* külön is foglalkozik! „*Vom Herrenstande*“ c. munkájában. (Lásd a rangjukat veszített főnemesi családokat munkája 72—75. táblázatán.)

A német főnemesség elveszthető volt szerinte: 1. ministerialis szolgálatbalepes által, 2. vagyonelvesztés, 3. alacsonyabbrendűvel kötött házasság miatt.

Svédország.

Svédország és Finnország nemesi társadalmával foglalkozik *Pontus E. Fahlbeck*: „*Der Adél Schwedens und Finlands*“ és „*Die Grundzüge der Schwedischen Verfassung*“ c. munkáiban.

Az előbb arról szóltunk, hogy a főnemesség és a nemesség elveszthető volt, többek között vagyonszökkenés miatt, most Fahlbeck munkájából arról szerzünk tudomást, hogy az ellenkezője is fennállt, vagyongyarapodás révén elő is lehetett lépni. (Emlékezzünk még a Kotzebue által említett Athelstan angol király törvényére is, mely hasonlóról intézkedik.)

Fahlbeck foglalkozik a svéd nemesség első erős szaporodásával, mely a vagyongyarapodással függ össze és kapcsolatos a lovasszolgálat 1280-ban történt bevezetésével, majd ennek 1345-ben történt kiterjesztésével. Ennek az utóbbinak alapján minden tehető paraszt, ha megütötte a lovasszolgálat mértékét, felvétetett a nemesek közé. Nyilvánvaló, hogy ezzel a joggal számosan éltek és ez magyarázza meg a svéd nemesség akkori erős számbeli növekedését.

Azonban XIV. Erik király (1560—1568) 1561-ben bevezette a grófi és bárói címekeket és ezért a nemesi jogoknak lovasszol-

galattal való elnyerése lassanként használaton kívül helyeződött és királyi adományozások léptek helyébe.

Dánia.

Dániába szintén csak 1671 május 25-én vezette be V. Keresztély (1670—1699) a grófi és bárói rangot, azelőtt itt sem voltak ilyen címek.

Moldva és Oláhország.

Moldva és Oláhország nemessége szintén három osztályra oszlott, a nagyobb, vagy alacsonyabb hivatalok viselése szerint, melyeket valaki maga, vagy az elődei viseltek és az örökölt, vagy háborúban szerzett hűbérjavak szerint. (N. Jorga: Geschichte des rumenischen Volkes.)

Velence főnemesei, a „nobili“.

Dessewffy Arisztid: „*Velence*“ és *August von Kotzebue*: „*Vom Adél*“ című munkája ismertet meg bennünket a velencei köztársaság főnemesivel, a „nobili“-vel.

Nobili voltak azok a tanácsban örökösödési joggal felruházott családoknak a tagjai, akiknek nevét az Aranykönyvbe (libro d'oro) feljegyezték. A nobili ősiség szerint a következő osztályokat alkották:

1.) A választó családok, melyek eredetüket 697-ig viszik vissza, elődeik tribunusok voltak és az első dogé választásában már résztvettek, vagy olyanok, amelyek nem vettek ugyan részt az első dogé-választásban, de ugyanilyen ősi családok.

2.) A nagy tanács tagjai voltak, amikor ez a jog örökössé vált és az Aranykönyvet megnyitották.

3.) Az a 30 család, mely a chioggiai harc idején az Aranykönyv lezárása (1297) után 90 évvel emelkedett a nobili közé.

Köznemesek azok, akik a 17. században a patriciusi méltóságot pénzért vették. Ezeket parvenüknék tekintette az ősi főnemesség. Idetartoztak még a kultartományok nemesei is.

A „*nemességnek*“ még egy kiváltságos osztálya volt: az idegen fejedelmek, mint tiszteletbeli, címzetes nobili (Bourbon, Lotharingiai, Savoyai, Luxemburgi stb. házak.)

A 480 *nobilit* eredetileg évenként választották. A népközöség neve *arengo* volt.

A velencei főnemesek, a nobili, sem előneveket uradalmaik után, sem örgrófi, grófi, bárói címeket nem használtak, ha ren-

delkeztek is ilyenekkel, mert így különböztették meg magukat az újabb keletű szárazföldi nemeseiktől. Kotzebue: „Vom Adél“ című munkájában írja, hogy a nobili magukat hercegekkel tartották egyenrangúaknak és lenézték a legősibb szárazföldi családokat.

A spanyol grandok, „los nobles“.

A spanyol rendi viszonyokról *August v. Kotzebue*: „Vom Adél“ című és *Max v. Boehm*: „Spanien“, Berlinben 1924-ben megjelent munkája ad útbaigazítást.

A spanyol nemesség három rendre oszlik: főnemesi, lovagi és nemesi rendre. Az első rendet a „*nobleza*“-t alkotják a főnemesek, „*los nobles*“, akiket 'spanyolul még „*grandes*“, (nagyok, grandok) és „*ricos hombres*“, (gazdag emberek) néven is neveznek.

A második rend, a lovagok (*caballeros*) rendje. A harmadik a nemesek (*hidalgos*) rendje. Különbséget tesznek született és adományozott nemesség között. Az előbbi tagja „*hidalgo de naturaleza*“, az utóbbié „*hidalgo de privilegio*“. A spanyol nemesek nevük előtt a „*Don*“ szót használják.

Egyébként a többi európai államhoz hasonlóan Spanyolországban is a király közvetlen hűbéreseit nevezték báróknak vagy „*ricos hombres*“-nek. Koronaihűbéreiket „*baróniák*“-nak. Ezeknek a baróniáknak birtokosai voltak a főnemesek. Egyrésziük hercegi (*duque*), őgrófi (*marquese*), grófi (*conde*), algrófi (*visconde*), és bárói (*barone*) címet viselt.

A többi, összes államhoz hasonlóan voltak azonban „csak“ bárók, pusztán „*nobles*“, „*ricos hombres*“, „*grandes*“. A többi európai országban a „csak“ bárók később sorra címekeket vettek fel, ezzel szemben a legelőkelőbb spanyol grandok a meg-lévő ősi *grandi* címükön kívül egyéb címekeket sohasem vettek, fel, mégis ők álltak a spanyol társadalom élén.

Az a lovagrendű, aki hűbörként baróniára tett szert, fel-vétetett a bárók, „*ricos hombres*“ közé. Ezek voltak a „*ricos hombres de mesnada*“.

A spanyol nemességet szintén el lehetett veszteni. Az ipccr és kereskedelem üzését megbecstelenítőnek tartották és ez a nemesi jogok azonnali megszűnését vonta maga után.

Akik királyi privilégium által emelkedtek a főnemesek közé, azok pusztán „*titulados*“, *címzetesek* és ezeket rangban megelő-zik az ősi grandok.

A főnemesek, „nobles“, „nemesek“, rendjébe (nobleza) tartoznak tehát: 1.) „nobles“, „grandes“, „ricos hombres“ (nemesek, nagyok, gazdag emberek) néven nevezett ősi grandok; 2.) „duques“ (hercegek); 3.) „marquases“ (örgrófok); 4.) „condes“ (grófok); 5.) „viscondes“ (algrófok); 6.) „barones“ (bárók), ez utóbbi 5. osztály tagjai, mint címzetes, „*titulados*“ főnemesek.

Az első osztályú grandok címe: „*excellencia*“, mely cím hű kifejezője előkelő, ősi társadalmi állásuknak.

A grandok, mint „*proceres*“ tagjai az országgyűlés első kamarájának.

A spanyol rendiséggel foglalkozó magyar munkák közül *Sehwarcz Gyula*: „*A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta*“ című 1889-beh Budapesten megjelent akadémiai értekezésében találunk kitűnő összefoglalást a spanyol rendekről.

Schwarcz Gyula a következőképpen ismerteti a spanyol nemesség osztályait: „*1. a főnemesek — ricos hombres —; 2. a lovagok, vagyis mint mi mondanánk köznemesek — infanzones, később hidalgos; ezek közé tartoztak a caballeros és a mesnaderok is*“.

„*A főnemesek közé tartoztak a titulwdok — és ezek közt a hercegek, — duques — és grófok — condes — és más főnemesek is, akik mint a „ricos hombres“ rendjébe tartozók, teljes mérvben élvezték a főnemesek előjogait és kiváltságait, habár nem is volt sem hercegi, sem grófi stb. címük.*“

„*A XIV. század elejétől fogva már fölváltva nevezetnek ricos hombres-nek — latinul richi homines — riches homines — ós báróknak — azaz nem liber báróknak, hanem barones regni-nek, A XIV. század végével merül föl ez új államjogi műszó az ő megjelölésükre: „los nobles.“ Azonban e kifejezésen csakis kizárólag a főnemesek értetnek, nem pedig a köznemesek is, szintűgy, mint Angliában, ahol a „nobility“-n és a „nobleman“ kifejezésen kizárólag a főnemeseket, ú. m. hercegeket, örgrófokat, grófokat, algrófokat és bárókat értik, nem pedig a baroneteket és knightokat is.*“

Megkülönböztetünk *ősi, született ricos hombrest*, ezek a *ricos hombres de naturaleza* és olyanokat, akik I. Jayme, ilí. 1265 óta nyertek baróniát. Ez utóbbiak voltak a *ricos hombres de mesnada*. 1265-ben az exeai országgyűlés kimondta, hogy a király Aragóniában csak *rico hombre de naturaleza* számára adományozhat birtokot hűbérül. (Aragóniái Törvénykönyv 130.-ik szakasz.) Ezt a törvényt azért alkották, mert I. Jayme király tanácsosának a lovagrendű Ximenesnek az Arenos baróniát ado-

mányozfca és így Ximenes lovag — báró, rico hombre lett. Ximenes azonban az excai törvény ellenére is megtartotta baróniáját és az ezzel járó főnemesi címet és utódai is megmaradtak ennek birtokában. *Blancas*: „*Commentarii*“ 795, és *Zurita* is azt mondja, hogy később még más lovagok is kaptak baróniát. így állt aztán elő a különbségtetés az ősi, *de naturaleza* és velük szemben az új *de mesnada ricos hombres* között.

Később rico hombre már nem is volt barónia nélkül elképzelhető.*

„Nagy úr volt a rico hombre ez időtájban is Aragóniában. Hűbérese volt ugyan Aragónia királyának, aki trónraléptekor a hűbért minden egyes rico hombrétól visszakívánhatta (*Zurita*: *Annales de la Corona del Reyno de Aragon* II. 64.), de ez rendszerint, azaz nag3'on is ritka kivétellel merő formalitás volt, mert rendszeren a királyok a hűbéreket a szokásjog által kötelezve voltak — miiként *Zurita* (id. m. II. 64.) mondja — az illetőknek, vagy azok fiainak azonnal visszaadni, vagy egyéb vérszerinti rokonaik közt fölosztani. Már II. Pedro idejében, 1196-ban, annyira kiment ez ősrégi, királyi, ill. hűbérúri jognak a gyakorlata a szokásból, hogy midőn mondott évben II. Pedro annak gyakorlását csak pro forma is megkísértette, a főnemesek valószínűs sérelmi kérdést csináltak belőle. (*Zurita* III. 48, *Blancas* 650.)“

„1287-ben nem háborgatta többé ily hűbérúri formalitás Aragónia főnemeseit; ezek már emberöltők óta háborítatlanul élvezték nagy horderejű előjogaikat és kiváltságaiikat.“

Köznesemek voltak *Aragóniában* a lovagok, tehát a *Johannita* rend, a *Calatrava* rend, a *S. Jago* rend, az *Alcantara* és a *Montesa* rend lovagjai, és ezeken kívül az *infanzones*, akiket már egy *1265-i törvény hidalgóknak* (filii d'algo) nevez.

„Az *infanzones* nem voltak ugyan teljesen adómentesek, mert háború idején, hadi szolgálattétel mellett, még közadót tartoztak fizetni a királynak; valamint tartoztak adójukkal az általuk lakott városok falainak és kapuinak jókarban tartásához hozzájárulni. Az *infanzon* fölmondhatta a hűséget a királynak, ha visszaszolgáltatta a hűbéri jószágát, és nejét, gyermekeit a király oltalmába ajánlotta, sőt még háborút is folytathatott ellene, csak nem volt szabad neki fölgyújtani a király jószágait, és ha személyesen jelent meg a király a csatatéren, ez esetben azonnal tar-

* *Molino*: *Repertor. v. Richus homo*: „*richus homo Aragonum: richus homo secundum fórum Aragonense dicitur ille, qui est dominus. alicuius baroniae.*“

tozott lovastól, fegyverestől hozzá visszapártolni. Minden mesés vérgőgjük ellenére mégsem voltak az infanzones, a lakosság alantasabb osztályaitól oly mereven, elkülönítve, mint ahogy ez a németeknél — az „Ebenbürtigeit“ klasszikus hazájában dívott. *Ha valamely infanzona vagyis köznemes nő férjhez ment egy teljesen vagyontalan villanhoz, vagyis paraszthoz és ha e paraszt férj úri nevével ennek birtokán lakott, akkor ez a villan, ez a paraszt mfíga is szabaddá lett.*“ (Aragóniai Törvénykönyv 129, Molinó Repert 172—179.)

„Az infanzon jogosítva volt arra is, hogy lovaggá üttessék.“ *Az infanzones és lovagok — caballeros — osztályába tartoztak a mesnadero is.* „Ezek olyan köznemesek voltak, akik legalább anyai részről a főnemességtől származtak és akik senki másnak, hanem csakis a királynak lehettek hűbéresei. Ha a királyi udvarba óhajtottak fölvetetni — mesnada — úgy a király e kérelmüket csak bizonyos meghatározott esetekben utasíthatta vissza. Hűbért a mesnadero a király tulajdon javaiból kaptak; *ha valamely mesnadero e hűbéri jószágon annyira meggazdagodott, hogy nagyszámú lovagokat tarthatott fönn, akkor a mesnadero báróvá — rico hombrevé — lett* (L. Vidal püspököt Blancas Comment. 727, 7U.)“

Langenscheidtes Sachwörterbücher: Francisco Fronner: „Land und Leute in Spanien“ című munkájában felsorolja számszerűleg azokat a „*titulos del Reino*“ családokat, amelyek főnemesi mivoltuk ellenére sem rendelkeznek a „*grandeza de Espana*“ méltóságával. Tehát spanyol főnemesek, de nem grandok is egyúttal.

A, tituladok közül 80 hercegi, ugyanannyi örgrófi és grófi és csak 2 bárói család a grandi méltósággal is rendelkezik, ezzel szemben kb. 1100 örgrófi, 700 grófi, 150 algrófi és 150 bárói család nem grand egyúttal. 120 család külföldi, főleg pápai és olasz címetek kapott.

Lásd a „*Gia oficial de Espana*“-ban a *grandi* méltósággal bíró és a *grandi* címmel nem bíró főnemes családokat névszerint felsorolva.

Amint látjuk Európa egyik legelőkelőbb nemesi társadalma őrizte meg legtisztábban a „*nobilis*“ szó eredeti, tiszta értelmét. A „*nobles*“ (*nobiles*) szóval jelöltek ősi főnemesi rendje talán az egész világon, itt Spanyolországban volt a legtekintélyesebb és leginkább megbecsült.

Lengyel főnemesek, a „szlachcic“-ok.

Kitűnő leírását találjuk a szláv társadalomnak *Kossányi Béla*: „*A lengyel nemesi társadalom megalakulása különös tekintettel a magyar és a szláv fejlődés analógiájára*“, *Zemicki*: „*Geschichte des polnischen Adels*“, *Bachmann*: „*Geschichte Böhmens*“, *ff. Jirecek*: „*Slooanské právo v Cechách a na Morave*“, *J. Kapras*: „*Právni dějiny zemi Korung České*“, *Fr. Vacek*: „*Sociální dějiny české doby starsi*“, *H. Jirecek*: „*Codex iuris Bohemici*“, c. munkákban.

A XI. századbeli lengyel krónikákban a lengyel társadalom felső rétegét a „*principes*“, „*niagnates*“, „*proceres*“, „*comites*“, végül pedig a „*nobiles*“ szóval jelöltek alkotják.

A *principes*, *magnates* és *proceres* a király főtisztviselői és mint ilyenek a *comes*ekkel együtt kialakulóban levő hivatali arisztokrácia tagjai. Mindezek közös neve a *nobilis*. A *nobilis* előkelő származását jelent és mint ilyen, nemcsak a hivatali, hanem a birtokos arisztokráciát is jelenti.

Ez utóbbi magában foglalja a szabadbirtokos földesurakat, a régi törzs- és nemzetségfőket' és a felbomlott nemzetségi szervezet anyagilag kiemelkedő tagjait.

A XV. századbeli források a lengyel milesek 2 osztályát említik. „*Milites famosi*“, akiket ebben az időben már *nobiliseknek* neveznek, a „*plénium ius militare supremae nobilitatis*“ birtokában vannak, míg a második rend a *wlodykák* rendje, mint „*minores*“ vagy „*medii nobiles*“ a „*medietas mililae*“.

A *miles famosus* vagy *szlachcic* a törvényekben mint *nobilis* szerepel.

A *wlodykák* a törvényekben mint „*nobilis communis*“-ok fordulnak elő, ezt azonban lengyelül nem „*szlachcic*“-cal, hanem *wlodykával* fordították. A *nobilis* szó nem jelenti azt, hogy a *wlodykák* a *nobilisek* közé tartoznak, mert az 1390-i *mazowiai törvény* határozottan azt mondja: „*wlodika non est nobilis*“. A velük kapcsolatban használt' „*ius nobilitatis*“ is nem nemesi, hanem rendi jogait jelenti és a rájuk alkalmazott *nobilis* szó az alacsonyabb társadalmi osztályoktól való megkülönböztetésük célját szolgálja.

III. v. *Nagy Kázmér törvényeiben* (1383—1370): 1. *miles famosus*, majd *miles functus*, 2. *scartabellus* v. *miles simplex*, 3. *militi creal'o de sculteto vei cmetone* v. *militis fictatitii*, fordul elő.

A „*milites fictitii*“, noha ez a szó másutt nem fordul elő, valószínűleg azonos az oklevelekben gyakran szereplő nagybirtokos egyháziakat és világiakat szolgáló milesekkel.

A wloodykák kis szabad birtokaikon nagy csoportokban egyes castellaniák körül laktak a nemesség legalacsonyabb rétegével az u. n. „*drobna szlachta*“-val.

A Gallus krónikájában említett milesek társadalmának előkelőbb csoportja Kis-Lengyelországban a fejlődés nyomán a nobilisek hivatali és birtokos arisztokráciájába olvadt be. Tehát egy főhivatalokat viselő nagybirtokos bárói és egy középbirtokos nemesi csoport alakult ki. Mindkettő egy osztályba tartozott, mert nobilis szóval jelölték tagjait, noha a második osztályba tartozókat még a XIV. században is & miles szó, vagy ennek valamely jelzős kifejezése jelöli. Nagy-Lengyelországban a wloodyka teljes egészében egy rend maradt és ezeket továbbra is wloodykának nevezték.

A lengyel nemesi társadalom is ismerte a rendiség végleges megalakulása előtt az egyik osztályból a másikba való emelkedés vagy *visszasüllyedés* elvét. A milesek társadalmában az alacsonyabb osztályból magasabb osztályba való jutás egyetlen feltétele a *vagyoni gyarapodás* vagy megfelelő hivatalnak a viselése volt. Természetes volt ennek az ellentéte is. Ha valaki vagyonának elvesztése, vagy más okból többé nem felelt meg a magasabb osztályba tartozás feltételeinek, *visszasüllyedt az* alacsonyabb osztályba.

A XIII. század végén a rendiség végleges kialakulása vetett véget ennek az úzusnak. A XIV. században a leszármazás elve az uralkodó és a valamely rendbe tartozás függetlenné válik a birtoktól, vagy hivataltól, pusztán örökletessé alakul át.

Az idegen királyok által adományozott grófi és bárói címek használatát több ízben (1638, 1641, 1673, 1738-ban) kiadott törvények tiltották, (Lásd: Zernicki: *Gesch. des poln. Adels.*), azonban ezek a címek végre is belopódtak és az addig cím nélküli „szlachcic“ főnemesek átvedlettek gróffokká és bárókká.

A szerbek rendisége.

A XIV. században két szerb rendet különböztethetünk meg: a *okstelinek* és a *vlastelicicek* rendjét. Const. Jiricek az első rendet a nyugati bárókkal azonosítja és a szerbek főnemességének mondja, az utóbbit a nyugati lovagokhoz hasonlítja.

Újabbán azonban a *vlastelinek* osztályának csak kiemelkedő rétegét, a *vélje, veliki* (nagy) *vlastelineket* veszik főnemeseeknek,

ellentétben a *maii vlastelinekkel*, ezek ugyanis kisebb birtokkal rendelkeztek, vagy kisebb hivatali állást töltöttek be.

A törvények büntetési fokozatai mutatják, hogy a vlastelinek kezdettől fogva elkülönültek a „*vojnici*“, vagy „*vlasteláci*“ rendjétől. Ezek kisebb birtokú szabad harcosok voltak, akik a fejedelemtől kapott szabadbirtokaikon éltek és a fejedelmi hadsereg zömét alkották.

Tehát a szerbeknél is megtaláljuk a főhivatalokat viselő, nagybirtoka főnemességet, a középbirtokos és alacsonyabb hivatalokat betöltő nemességet és a kisbirtokos szabad harcosok osztályát.

A cseh főnemes, a „*slechtic*“.

A lengyelek Gallus krónikájához hasonlóan a cseh Cosmas krónikájában szintén feltalálhatjuk a főnemesek és milesek osztályát. Az előbbieket *proceres*, *primates*, *nobiliores*, *optimates*, *mag-nates* néven fordulnak elő és ez is hivatali és születési arisztokrácia. A csehéknél ebből a két társadalmi rétegből alakult ki a *pany* és *vladyky*, az urak (bárok) és lovagok (*nobiles. milites*) rendje.

H. *Jirecek: Codex iuris Bohemici-léhea* a főnemesek, *pany*, bárok, *slechtic*, *nemes* néven szerepelnek. Ebben a törvényben a *slechtic* szó a 11. és részben a 12. századi nobilist jelenti és főnemest, bárót jelöl.

A cseh rendiség vázolásával befejeztem az idegen nobiliseket tárgyaló külföldi szakirodalom ismertetését, most rátérek átmenetként Kossányi Béla már említett munkájának arra a részére, melyben párhuzamba állítja a szláv rendiség helyzetét a magyar rendiséggel. Majd végül a magyar és székely nobiliseket tárgyaló szakirodalom ismertetése után megkísérlem az előadottakból adódó következtetések összefoglalását.

Kossányi a szláv rendi társadalom fejlődését a XI—XII. és XIII. századi magyar állapotokkal hasonlítja össze. A szláv rendiség mileseit, a lengyel *wlodykát*, a szerb és orosz *vojníciket*, * szabad harcosokat a magyar *servientes regis* osztályával azonosítja. Nálunk a későbbi századokban a magyar nemesség zárt egységévé válási folyamata megindulván a *servientes regis* teljes egészükben beolvadtak a nobilisek közé. Ezzel szemben Kis-Lengyelországban és a többi lengyel tartományban a *milites* társadalmának csak egy része olvadt be a *szlachcicok*, *nobilisek* rendjébe. Nagy-Lengyelországban meg teljes egészükben megmaradtak külön rendnek, megtartva eredeti rendi elnevezésüket a *wlodykát* is.

Magyar rendi címek a középkorban.

Áttekintő képét adja a középkori magyar rendi állapotoknak *dr. Schiller Bódog: Az Örökös főrendiség eredete Magyarországon* és *dr. Rugonfalvi Kiss István: Az egységes magyar nemesi rend kifejlődése* c. munkája.

Más középkori államok nemesi rendi társadalmaihoz hasonlóan Magyarországon is az országos főmáltóságokat viselőket *potentes, proceres, potiores, nobiles, primates, primores, nobiles potiores, notabiles nobiles, domini*, végül *magnates* neveken nevezték.

Ezekéi' a főrangúakat a XII. század végétől kezdve összefoglalva barones néven említik az oklevelek. A Hármaskönyvben pedig „*veri barones regni*“ vagy „*barones ex officio*“ néven fordulnak elő.

A királyi tanács tagjai voltak a főpapok, a nádor, azj erdélyi vajda és a székely ispán, továbbá a többi főtisztviséget viselő és a nagybirtokos főurak, ezek az oklevelekben így írtak magukat: „*praelati, barones, nobiles, et proceres regni Hungáriáé universi*“, vagy „*praelati et barones, caeterique primores, et unpersi incolae regni.*“ (1490. évi I. te.)

A „*proceres*“ szó a „*magnates*“ kifejezéssel felváltva fordul elő. (Kai. XI. 565, 719; Suppl. I. 498.) Ez a * szó is éppen úgy, mint a „*proceres*“ is, nemcsak hivatali főmáltóságot jelöl, hanem magánjogi előkelőséget is jelent, amely örökölt és tovább öröklődik.

Az 1351. évi te. bevezetésének 4. §-a „*proceresnek*“, majd az 1403. évi kegyelemlevél II. §-a a Magyar Törvénytárban „*potiores proceres*“-nek mondja a magyar főnemességet.

A „*proceres*“ kifejezéssel hasonló értelemben használatos sokszor a „*nobilis*“ szó, lásd az 1454. évi VI. tc-ben: „*notabiles nobiles.*“

Előfordul a „*nobiles primordiales*“ kifejezés is magyar főurakba alkalmazva. (Nagy Gyula: „A gróf Sztáray család oklevél-lára“ I. 139.)

A XVII. század végén a „*proceres*“ et „*magnates*“ megint egymásmellé kerülnek, mint synonym szavak. (1687.-IX., XLV. te.) a 18. században pedig általában a főnemeseket jelenti a „*proceres*“ és a főrendi tábla hivatalos neve is „*Exceha tabula procerum*“ lesz. Láttuk Angliában szintén „*Domus procerum*“ a lortlok háza és a spanyol grandok is, mint „*proceres*“ az első kamara tagjai. (L. roé“ n „*proceres*“-t a székely primorokra alkal-

mázva, az udvarhelyi székely nemzetgyűlés végzésében 1505 november 20-án. Barabás: Székely oklevéltár 220.)

Báró már a XIII. században nemcsak a főhivatalt viselő főurat jelentette, hanem általában a főnemeseket, tekintet nélkül arra, hogy főméltóságot viseltek-e vagy sem.

A XIV. és XV. században teljesen általánossá válik ez a megjelölés. Az okiratok ezt a szóhasználatot „*baro naturalis*“ néven örökítették meg. Mátyás király alatt 1470 körül az egyik pápai nuncius a magyar viszonyokról ezeket írta: „Hic est magnus et *baro natumis* et theseatarius, qui... habét nomen. Almerigo Diacheo (Zápolya Imre), Joannes de Rossengo (Rozgony), Rinoldus eius fráter *barones naturates*, Secundar Simon cum suo fratre et Paulo, Sinion Seculo (Székely?) Thomas prior Veranae, aiique *barones naturales*.“ (Kovachich: Scriptores mihores II. 30.)

III. Frigyes császár és Mátyás király között 1487-ben megkötött béke egyik oklevelében fordul elő szintén ez a kifejezés: „*Item barones ex officio in Hungaria...*, item *principes in Hungaria ..*, item *barones naturales in Hungaria: dominus dux Laurentius de Újlak, domini comites de Frangepaiibus, d. comes Seepusiensis, dd. comites de S. Georgio et de Bozin, dd. comites de Gorbavia, dd. comites de Zrinio, domini de) Losoncz, dd. de Perin, dd. de Rözgon, dd. de Bátor, dd. de Gara, dd. de Hédervára, dd. de Megyesalja, Ország de Guth, dd. de Ellerbach, dd. de Pamkirchen, Joannes Ernest, dd. de Lindva, dd. Bakos.*“ (Teleki XII. 375.)

A felsorolt „*barones naturales*“ közül tehát Újlaki —* herceg, Frangepán, Korbaviai, Szapolyai, Szentgyörgyi és Bazini és Zrínyi — *grófok* voltak.

A pápai nuncius jelentésében foglalt *baro naturalisok* között vannak olyanok, akik országos főméltóságot viseltek, egyúttal tehát *barones ex officio* voltak. Zápolya Imre *kincstárnok*, Rozgonyi János *tárnokmester* volt. (Rat. XV. 361. 425.)

Zsigmond király (1387—1437) törvényeiben „*barones*“ kifejezeten, mint a „*maiores nobiles*“, „előkelőbb, gazdagabb nemesek“ szinonimja szerepel. 1435 (II): XX. te. 3. §. („*Sive de domo paternali, sive de curiis et servitiis baronum, seu maiorum nobilium...*“)

Az 1454:VI. te. pedig a „*notabiles nobiles*“ kifejezést alkalmazza a magyar főurakra. Hasonló értelmű szóhasználatot látunk a székely primorokra alkalmazva az ismert 1552. évi felségelaterjesztésben: „*praecipui nobiles*.“

Fraknói Vilmos a Turul 1893-i évfolyamában (3—8. II.) közli a Zsigmond király kíséretében *Rómában* levő magyar fő-

nemesek, „*barones, milites et nobiles Hungari*“ 1433 júl. 13.-án IV. Jenő pápához intézett supplicatioját. Itt a következő nevekkel találkozunk:

„Dávid (filius) Davidisi *comitis de Solio nobilis baro et miles* de Albes; Gregorius de Bethlenem *nobilis baro et miles; nobilis* Emericus de Derenche *baro; nobilis* Paulus Emerici de Derenchen. *baro et miles;*- Stephanus de Fanch *nobilis baro et miles;* Blasius filius Nicolai Garázda de Lak *nobilis baro et miles;* Petew de Gerse *nobilis baro et miles;* Emericus et Johannes de Marczali *nobiles barones;* Georgius et Stephanus fratres filii quondam Dionysii *báni nobilis baronis* de Marczali; Nicolaws de Wárda *nobilis baro et miles; nobilis* Paulus (filius) Stephani *comes* de Lendva.“

Szemmel látható, hogy a „*nobilis*“, „*nobilis baro et miles*“ címek teljesen megfelelnek a német *Edler, Freiherr, Baro* címeknek.

Magyarországon egészein a XVII. század végéig maga a „báró“ szó név előtt nem fordul elő.

Egy másik kérvényben a Garázdák csak „*nobilis*“-eknek írták magukat és a Rozgonyiak, szintén nem használták a „*baro*“ szót. A „*nobilis*“ ilyen alkalmazása megfelel a németországi *uznsnak, ahol tudjuk, nobilis dinasztát, főnemes bárót jelentett.**

Az 1495:XIX. t. c. 2. és 3. §-ában „*nobiles et quivis possessionati homines privilegiati, qui liberi comites appellantur, tales malefactores castigandi habeant facultatem*“ fordul elő.

A magyar grófok címe királyi, nagybírói, hiteles helyi kiadványokban eleinte, körülbelül 1450-ig „*Egregius*“ és „*Magnificus*“ később „*Magnificus*“ és „*Spectabilis et Magnificus*“, aztán újra „*Egregius*“ is.

Pl.: „*Egregii* Wilhelmi groff de Fraknó (1445:Teleki X. 155.) „*Magnifici* Pauli olim *comitis de Forchtenstein*“ (1447: ti. o. 227.) „*Egregius* Georgius groff dktus de Bozin“ (1446: Knauz: Az országos tanács 37.) „*Magnificus* Georgius groff de Bozin“ (1447: u. o. 47.) „*Spectabilis et Magnificus* Mortinus Segniae, Weglâe et Modrussae *comes*“ (1464: Blagay Okit. 367.) „*Magnificum comi*Vem Stephanum de Modrussa“ (1481: u. 0.389.)

Ugyanekkor

„*Egregium* Petrum de Zrin“!

„*Egregii* Gregorii *comitis de Blagay*“ (1463: Teleki XI. 75.) „*Magnificorum comitum de Blagay*“ (1470: u. o. 425.)

A „*primőr*“ szóval is jelöltek országos méltóságot viselőket.

1491-ben Péter kalocsai érsek: „*Convertatis animum vostrum cogilantes.. . quantis etiam et qupm arduis curis et*

sollicitudinibus ipsa regia Maiestas una cum dominis regni primoribus pro defensione publico continue occupetur.“ (Kat. XVII. 199.)

Az 1490. évi I. te. is primoroknak mondja a magyar főnemeseket'. (Mátyás király 1473. december 9-én kelet oklevelében, melyben elrendelte a maradandó különbségtévés végett a három székely rend összeírását, az első rendet, alkotó székely főnemeseket is primöröknek mondta.)

A magyar nemzetségi szállásbirtokok nemesei eredetüket „*de nobili prosapia*“ vették. Ők a „*veri*“, *naturerfes*“ „*primi*“, „*primördiales*“, „*puri*“, vagy „*honestissimi nobiles*.“ Birtokaik: „*descensus*“, „*possessio deseensualis*“, „*patrimonium*“, „*haereditas naturalis*“, később „*possessio haereditaria*“ vagy „*avitica*“.

Ezek a birtokok: a nemzetség tagjain kívül senkire, még a királyra sem szállhattak. A nemzetség tagjainak tudta nélkül nem voltak elidegeníthetők és elzálogosíthatók. Az eladás és elzalogosítás után is megmaradt a nemzetség tagjainak a visszaváltási joguk. Ha a nemzetség valamely tagja birtokát főbenjáró bűn miatt vagy bírság címén elvesztette, kizárhattak a nemzetségből, de a nemzetség birtokát vissza is válthatta, hogy őt *nemességének elvesztésétől* megóvják.

A *birtok elvesztése* ugyanis a magyar nemesség elvesztését *vonta maga után*. Bizonyítja ezt a kosubi nemesek, pere és a per után létrejött egyezség a birtok visszavásárlásáról: „*ne ipsam partem condemnatam praeafatum privationis debitum iurium sourum ignobilitari contigeret.*“

Másik bizonyíték *Pakone Ivánné pere 1356-ban*. Az országbíró kérdésére, hogy férje „*homo possessionatus, vei ignobilis sit ei fuerit*“, azt felelte, hogy *ignobilis* volt. Azonban az ő apja neki és férjének ajándékozta terjéni birtokrészét, hogy nemessé tegye. Sőt az ő leánya is nememeshez ment feleségül, mire ő is anyai szeretetből *cupiens (illum) nobilitatis honore in aevum perfrui* örökbe fogadta, és neki ajándékozta terjéni birtokrészét.

Világos tehát ebből n két példából, hogy a középkori Magyarországon is a földbirtok elvesztése a nemesség elvesztését jelentette, csakúgy, mint a többi középkori rendi államban. Az Árpád-kor rendkívül szigorú törvényei következtében sok ősnemes vesztette el vagyonát, nemesi jogait, sőt szabadságát is. Szent István és későbbi királyaink, törvényei az örökösök jogát nem tudták kellőképen megvédeni.

Pakone Ivánné 1356-i peréből nyilvánvalóvá válik az is, hogy a nemesi birtoknak a megszerzése révén a magyar nemesek közé lehetett emelkedni. Pakone Ivánné az országbíró előtt tett

vallomása szerint nemnemeshez ment férjhez, apja azonban birtokot ajándékozott nekik és *ez állal* férje *nemessé* lett. Pakohc ívánné leánya hasonlóképen nemnemeshez ment feleségül és az ő férje szintén úgy vált nemessé, hogy anyósa Pakonc ívánné *birtokátruházással nemessé tette*. Ezek természetesen csak olyan birtokok Miették, amelyek nem estek a *ius regium* alá; de divatba jött, hogy a királyi birtokadomány is nemesít, ami a szentkorona elméletből következik.

Niagy Lajos oklevele nemesi rangra emel „*per possessionariae collationis médium*“ (C. D. IX./3. k. 35.)

A magyar nemes saját költségén honvédelemre volt kötelezve, aki pedig e kötelezettségének nem tett pl. szegénysége miatt eleget, nem lehetett nemes. Ha betegsége miatt nem mehetett el, maga helyett mást fogadott fel, vagy később lefizette a váltságdíjat. Ha azonban ezt nem teljesítette, büntetése nemességének és jószágának elvesztése volt, mint ahogy ezt már Kézai Simon krónikája I. könyve II. fejezetének 1. §-ában olvassuk: „Míg tehát a magyarok meg nem keresztelkedtek és keresztyénekké nem lettek, a hívívők a táborokban ilyen szilvákkal gyűjtötték fegyverre a magyarokat „Isten és a magyar nép szava, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen mindenki fegyverben pontosan megjelenjék, hogy a gyűlés tanácskozását és végzését meghallgassa.“ Aki pedig ezt a parancsot megvetette, anélkül, hogy igaz okát tudta volna adni, azt a scytha törvény értelmében karddal kettéhasították vagy törvényen kívül állónak nyilvánították, vagy közönséges rabszolgaságra vetették. Az ilyen vétkek és kihágások tettek tehát különbséget magyar és magyar között. Hiszen különben, mikor mind egy atyától és egy anyától származtak, hogy lehetne az egyiket nemesnek, a másikat nemnemesnek tartani, hacsak ilyen vétségekért elmarasztalva, nem jutottak volna szolgaságra?“

A székely nemzet rendi élete.

A különböző államok rendiségét tárgyaló szakirodalom ismertetését a székelyek nemesi rendi társadalmát leíró szakmunkák ismertetésével zárom.

Auguste de Gerando: „*La Transylvanie et ses habitants*“ című *Parisban 1845-ben* megjelent munkájában a székelyek rendi helyzetét ismerteti és összehasonlítja az ősi magyar nemesi rendiséggel.

A honfoglaláskor a legyőzött nép szolgaságba süllyed. A győztes sereg minden egyes tagja nemes, vagy ami ugyanezt jelenti, szabad. Eredetileg ilyen volt a magyar nemesség.

Magyarországon azonban átalakult a nemesség, mert a királyok elnyerve a nemességadományozás jogát, olyan főnemesi rendet teremtettek, amilyen Európa többi országában található. *A székelyeknél azonban megtartotta eredeti jellegét.* A székelyeknél olyan nemesség áll fenn, amely nem adományozható, hanem *vérségi leszármazással öröklődik.*

De Gerando a székely rendekről a következőket mondja: *„Ceux qui occupent le premier rang sont les primores, „les grands.“* En cas de guerre ils doivent armer et conduire plusieurs hommes suivant leurs moyens. Après eux viennent les *primipili*, qui servent a cheval, et les *pixidarii*, qui sont les *l'antassins*.

En 1562 les Sicules s'insurgèrent parce qu'on avait amoindri leurs privilèges; Ha révolte étoufflée, beaucoup de rebelles perdirent leur liberté et devinrent sujets des „*grands*“ restes fidèles. (II. 158.)

Le noble, c'est simplement le Sicule qui s'est rendu maître du sol qu'il cultive, et comme la population des sièges est exclusivement composée de Sicules, il s'ensuit que *chaque habitant est noble*“.

De Gerando tehát azt mondja, hogy a nemesség első rangját a primőrök viselik, akiket grandoknak nevez. Előbb együtt nevezi őket primoroknak és grandoknak, később csak grandoknak.. A francia De Gerando jól ismerhette a szomszédos Spanyolország alkotmányát és könnyen tudott összehasonlítást tenni a spanyol és székely rendiség között, mert egyfelől a szomszéd Franciaország szülőtte volt, másrészt felesége gróf Teleki Emma révén Erdélyt -éppen olyan jól ismerte, mint Spanyolországot. Megemlíti, hogy a második rend a lovon szolgáló primipilusok, a harmadik rend a gyalog pixidariusok rendje. Utóbbiakat mondja mindnyájukat nemeseknek.

Kari Joseph Eder: „Erste Anteutung znr Kenntnis von Siebenbürgen“ c. munkájában, (mely 1824-ben készült német fordításja az 1796. évi eredeti magyar szövegnek) ezeket írja a székely rendekről:

„Anfangs besaßen sie sümmtlich gleiche adelige Rechte. Jetzt gibt est unter ihnen einen Jiohen Adél, freye Szeckler vora ersten und zweyten Rangé, nämlich: Reiter und gemeine Szeckler, endlich die bisher sogenannten Jobbágyen (Unterthanen).

Eder azt írja, hogy eleinte mindnyájan egyenlő jogú, egyforma nemesek voltak a székelyek; Később azonban, főnemességre és szabad székelyekre osztottak. Szabad székelyekre, mert a székelyeknél is tudjuk, csakúgy mint Angliában és Spanyolországban ma is csak a főnemesség nobilis, a két következő rend

pedig, ehhez képest szabadrend. (Megjegyzem, hogy ez a szabadrend kifejezés jogilag és értelmileg nem vonatkozik azoknak * szabadszékelyeknek a csoportjára, akik 1562-ben ősi jogaik védelmében felkeltek és emiatt elkobzott szabadságukat csak 1601-ben kapták vissza.) (Lásd Fr. Schuler v. Libloy és R. Kiss Islván munkáit.)

Tehát csak a székely rendek egymással való szembehelyezése alkalmával lehet a két alsóbb rendet szabadiának és azokkal szemben az elsőt nemesnek nevezni.

Már a Hármaskönyv 1514-ben és az I. Ferdinándhoz 1552-ben intézett felségelőterjesztés is valamennyi székelyt nemesnek mondja. (Erre a kérdésre még részletesen kitérünk az összefoglalásban.)

Eder egyébként a szabadrendek első és második rangú tagjairól beszél, lovasokról és közszékelyekről.

A közszékely elnevezéssel kapcsolatban emlékezzünk vissza az angol rendi állapotokra, ahol a köznemesség *comm(xnaily, közösség, közrend*. A főnemes lordok, másképp noblemei (nemesek) nemesrendjével (*nobility*) szemben.

Friedrich Schuler von Libloy: Merkwürdige Municipal-Constitutionen der Siebenbürger Sekler und Sachsen című Brassóban 1862-ben megjelent munkájában szintén becses adatokat találunk.

Az ő felfogását a székely rendiségről főleg az általa németre lefordított „*Approbata Constitutio*”-ban találjuk. Azokat a kifejezéseket idézem tehát, amelyeket ő az egyes rendi állások jelölésére használ.

A. C. III. 76. 3. Art.) *Die Ritterschaft (A lófőség)*.

12. Art. . . indem er in allén Stühlen das kriegierische Volk Adligen Standes, der *Ritter*, und der Fussgänger aufschreibei liess (minden Székekre Nemes, Ló/ó' és Darabonti renden lévő vitézlő népeket felíratván“) ...

u. o. feljebb... in Rücksicht dessen *Seine Hoheit der Fürst selbst im Jahre 1635* unter dieselben sich begah . . . (I. Rákóczi György 1630—1648).

... „durch Einige aus dem *hochadeligem Stande* (néhány *Nemes rendektől*“).

... „den *Hochadel ausgeiommen*“

Schuler v. Libloy ehhez fűzött jegyzete: *Nemesség* bezeichnen hier immer die *Primöres*, den *Fő-Rend*, im Gegensatz zu jenen freien Seklern (*Primipili* und *Pixidarii*), welche zusammen den *vitézlő rend* ausmachen, also eigentlich einen *niedern Adel*

Schuler v. Liblőy magyarázata a 8. Articulushoz:

. . .) d. i. die Seklerkriegsordnungen der *Primores als eigener Grundherren* mit Hintersassen, der *Primipili* als der *iréten Herren* und der *Pixidarii* armer freier Leute) und jeder andre *ritterliche Stand*. (Mind Nemes, Lóió, Gyalog avagy danabont és egyéb vitézlőrend.)

Fr. Schuler v. Libloy: „Siebenbürgische Rechtsgeschichte“ című munkájában a „*Das besondere öffentliche Recht der Sekler Nation*“ rész 84. §-ában: „*Die adlige Freiheit der Sekler*“ cím alatt a következőket mondja:

A székely nép a maga ősmagyar nemzeti szervezetében *eredetileg egyformán* szabad nemzet volt. Később iazonban nagyobb birtokok keletkeztek, melyeknek velejárója volt a nagyobb tekintély, tehetőség és a magasabb hivatalok viselésének joga.

„Der Rechtszustand dieses Gebirgvolkes hatte in der patrimonialen Einrichtung des Grund und Bodens (avitisches Familieneigenthum), in der militärischen Gliederung der Kriegsordnung (Reiterei, Fussvolk) solche sociale Elemente zur Grundlage erhalten, dass daraus notwendig eine *Classenverschiedenheit* hervorgehen musste.

Die vermöge ihrer hervorragenden Lebensstellung zu Anführen und Richtern berufene Volksklasse der *Vornehmen*, die vermöglichen Reiter und das ärmere Fussvolk sind schon von altersher die *tria genera Siculorum* gewesen.

Diese schlossen sich unter König Mathias in folgenden *Rangclassen* zusammen:

1. Primores, Potiores, Elsők, Főnemesek, Primarii Nobiles.
2. Lovastság, Lófők, Primipili.
3. Gyalogság, Darabontok, Pixidarii.

Die erstern — zum Theil in der Comitaten begütert — habén ganz Rechtseigenschaft eines ungarischen Donataradels angenommen und wurden vor dem Gesetze als *Magnaten* oder *nobiles possessionati* angesehen. (Lásd a primőr ákosfalvi Szilágyi-család Marosszék által 1758 szept. 27-én kiállított bizonyítványát, mely szerint a család ia. „*magnates nobiles*“ sorában szerepelt.)

Die *Primipili* — selbst wenn sie wegen Armuth zum Fussoldaten herabgesunken (*gyalog-lófőszékely*) — bewahrten treuer die alte Volksfreiheit, die Pixidarii dagegen Vheils dem Drucke der *Vornehmen* mehr ausgesetzt ...

Schuler v. Libloy is megállapítja, hogy a *tria genera Siculorum* (mely kifejezés különben már 1339-ben előfordul, lásd Szabó-Szádeczky: Székely oklevéltár I. 48 és II. 80) az elő-

kelők, a primőrök vezelő osztályára, a gazdag lófőkre és a szegényebb gyalognemességre vonatkozott.

Mátyás király idejében alakult meg véglegesen a primori, lófői, és gyalognemesi rend.

Schuler v. Libloy a primőrökről azt mondja, hogy ezek főrendek, főnemesek, mágnások, possessionatus nemesek, rendjük pedig főnemesi rend; a lófők, lovagok, sőt „*freie Herren*“ (szabad urak, bárók), rendjük lovagrend. Birtokukat a lófőséget lovagbirtoknak mondja. A lófők a pixidariusokkal együtt az alsó nemességet alkotják.

A lófőkről megjegyzi, hogy ha ezek szegénységük miatt ^ovasszolgálatot nem tudtak teljesíteni, és *gyaldg-lófők* lettek, *ősi nemesi jogukat mindig megőrizték.*

A székely nemesekkel, a pixidariusokkal kapcsolatban o is felpanaszolja, hogy ezeket' a primőrök nyomorgatták.

Könyvének másik részén: „*Primöré s, Fő-népek, elsők, potiores*“ (seit 1571 Primarii nobiles, nemesi rend) solche begüterte Sekler, welche mehrere *Rittergüter (primipilatus)* besaßen, von welchen sie ebenfalls je einen Reiter stellten. Sie sind gewöhnlich Oberbeamte gewesen. Eine Volksklasse, die jedenfalls später als die beiden übrigen entstand, welche eigentlich nur Cavallerie und Infanterie bezeichneten.

A lófőkről még a következőket írja:

Lófők, Lovasok, Ritter, Equites.

Idézi a primorokra vonatkozólag az „*Approbat'a Constitutio'M: Nemes Rend, Főrend.*“ (A. C. III. 76. 4. és 12.)

A székely nemesség előjogait az alábbiakban foglalja össze:

1.) Theilnahme an der Marcalcongregation — (die Pixidarii durch Dorfsdeputierte) und an den — zustehenden Befugnissen dalier (oline Candidation) Wahl jener Beamten, welche weder einer fürstlichen noch einer oberämtlichen „Ernennung“ unterlegen sind, Wahl der Stuhldeputierten (A. C. II. 1. art. 5—7; A. C. III. 76. 1; Comp. C. II. 1. art. 1—4, 8; Dipl. Leop. und 12: 1791 (siehe obbezogen 12: 1791.).

2.) Recht des eignen Gerichtstandes, so dass die Sekler nicht unmittelbar vor die k. Tafel oder den Landtag gerichtlich vorgeladen (evocirt) werden konnten.

3.) Familieneigenthum der Erbgüter, Trip. III. 4. 3.; A. C. • III. 76. 20. „Székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti: ha fejét hitetlenségért, (hűtlenségért) elvesztené is: hanem Atyafiaira marad.“ Hervorzuheben das Privileg G. Rákóczy' I. 1636: . . . „ut nullo unquam deinceps tempore publicatio defectus seminis . . . institui peragique, sed nec bonorum eorum-

dem deficientium statutio aliqua aut occupatio... fieri possit“ etc. (derén Prozesse, wenn der Gegenstand den Werthbetrag von drei Gulden übersteigt bis an den Fürsten (curia principis) appelliert werden können (Trip. III. 4. 6.) und Sekler National — Constitution von 1555. P. 47. (A' Székely örökséggel ki három forintot ad Királyra elmehetnek ... stb.)

4.) Zehnt — und Abgabefreiheit.

5.) Niedere Regalienrechte, namentlich Jagd — und Weiderechtigkeiten.

6.) Soldzahlungen in Kiegszügen ausser Landes.

John Paget: Ungarn und Siebenbürgen (Leipzig 1842., mely német fordítása az eredeti angol szövegnek):

Der ungarische Adél c. fejezetben ezeket' írja: „Valójában » „nemes“ szónak itt egészen más az értelme, mint nálunk (Angliában). Ez sokkal inkább megfelel az angol „Freemen“[^]- (szabad ember) -nek és bizonyos politikai és állampolgári jogok gyakorlására való jogosultságot fejez ki, mely jogokkal a népesség többi része nem rendelkezik.“

Die Szekler und das Szeklerland c. fejezetben Paget megemlíti, hogy a magyarok bejövetelük alkalmával a székelyeket *már itt találták*, és ezek nyelvük hasonlósága, valamint rokonszármazásuk miatt *olyan előjogokat nyertek, amilyenekben az idegen öslakók nem részesültek.*

Meghagyták őket szabadságuk teljes birtokában, azzal a feltétellel, hogy a keleti végeket őrizték.

Eleinte mindnyájan egyformán egyenlőek, szabadok, nemesek voltak. Kiváltságos és szolgai osztály nem volt köztük, a/ egyetlen különbséget tette a gazdagabbak és szegényebbek között, hogy az előbbieket hány lovast állítottak ki, utóbbiak lovon vagy gyalog szolgáltak-e. Századok multával mégis köztük is változások lopóztak be. A gazdagabbak és hatalmasabbak birtokaikon lassan-lassan ugyazt a rendszert vezették be, amely Erdély többi részein is fennáll.

Dr. Ernst Anton Quitzmann: „Reisebriefe“ c. Stuttgartban 1850-ben megjelent könyvében szintén ismerteti a székely rendiséget és többek között ezeket írja:

A székelyek mind született harcosok, mind egyformán szabadok és nemesek. *Azonban « változó vagyónállapot változásokat és fokozatokat hozott köztük létre.* Az első osztály nemesei, a nagybirtokosok, akiket Quitzmann „*primores, Primaten*“ néven nevez, körülményeikhez képest több lovast állítottak ki. *A második és harmadik nemesi osztály* tagjai pusztán saját személyükben szolgáltak, az előbbieket a *primipilusok* lovon, az utóbbiak

a *pixidáriusok* gyalog. Ezek a különböző osztályok *személyi jogait tekintve teljesen egyenlők voltak*. Egyiknek sem volt előjoga a törvény előtt a másik rovására, mindegyiket osak saját bírósága ítélhette el és csak becsületbevágó büntett esetén lehetett elfogni.

Erdélynek az osztrák államszervezetbe való felvételével ez az alkotmány ugyan nem ment lényeges változtatáson keresztül, de egyes kellemetlen következményei nem maradtak el, így a székelyek határkerületeit besorozták az összm monarchia katonai határőrvidékei közé, *aminek keresztülvitelét a székelyek, régi jogaikra hivatkozva, megtagadták. Azonban a kartácsoknak meggyőző erejük volt* és így a székelyek az erdélyi katonai határőrvidék központjában az 1. és 2. székely gyalogezredet és a 'székely huszárezredet képezték. Katonai szellemük ellenére ez a berendezés utált volt a székelyeknél. Felpanaszolták régi függetlenségük elvesztését és bár hűségesküjük az osztrák zászlóhoz kötötte őket, sohasem voltak képesek a kormánnyal rokon-szenvezni.

Quitziannak ez a leírása a székelyekről, annyira találó és jellemző, hogy igyekeztem ezt is, az eredeti szövegen lehetőleg keveset változtatva közölni.

A székely rendiség fejlődésének és kialakulásának nyomon követését nagyban akadályozza az okirati adatok hiánya, ezért szólaltattam meg a már teljesen kialakult rendiség közvetlen szemlélőinek, iá rendiségben élt íróknak munkáit, azokét, akik a rendiség idejének átélésével személyes tapasztalatokkal rendelkeztek ezen a téren. így a legutóbbi időkig fennállott székely rendi állapotokat összehasonlítva a többi európai nemesi társadalom rendiségével, visszakövetkeztethetünk a mindenütt fennálló hasonlóság révén az ősi, rendiséget megelőző székely társadalomra!.

Az újabb magyar munkák közül *dr. Rugonfalvi Kiss István* foglalkozott a még rendiséggé nem alakult székely társadalommal „A nemes székely nemzet képe“ című munkájának I-kötetében.

Szerinte a székely birtok nem ismerte a *ius regiumot*, a Székelyföld a székelyek ülés-birtoka és kizárólagos tulajdona. A Székelyföldön tehát a birtok gyökere a vér és a székely birtokot, sőt annak tulajdonosát is *vérgyökérnek* nevezték. Mondták a birtokost „*gyökeres székely*“-nek, „*ősfíú*“-nak, „*ős*“-nek is. „Az én édesapám egy (testvér) volt Bernáld Balázssal. .. *vérgyökér* ebben a jószágban és *Ősse* is.“ (Szék. Okl. V. 140.) „*Ősfíú* és vér szerint való atyafiaiak.“ (Szék. Okl. II. 121.)

Tisztségeket csak teljesjogú, ősi birtokot tulajdonul, örökséggel bíró „ős-fiú“ viselhetett. Ebben az időben „az a teljes jogú, az a nemes, akinek nemesház ülése van és lovas hadiszolgálatot teljesít; aki csak gyalogos szolgálatra képes, a köznéphez tartozik és csak az általánosnak tekinthető személyi székely szabadságnak részese.“ A tisztségviseléssel kifejlődött, mint Európa más rendiségeiben is, a hivatali főnemesség. A hivatalviseléssel pedig a lófőségek, lófőbirtokok használata is járt. Ezek a földek lassan a hivatalokat viselőkre átöröklődve, azok egyéni tulajdonává lettek. Így fejlődött ki a vezetőréteg örökös tulajdonbirtoklása, a közszekelyek közös birtokával szemben. A nagyobb vagyonnal pedig együtt járt a nagyobb hadkötelezettség is. A vezető osztály lovon teljesített szolgálatot, a közszekelyek gyalog. A vagyon nagysága szerint pedig egyesek kiválván, megalakították a több lóval kiálló főemberek, főnépek rendjét. Mátyás király 1473. évi rendelete a már meglévő állapotot rögzítette és elnevezte a kialakult rendeket primori, primipilusi és pixidariusi rendeknek. A megalakult székely rendiség végső szentesítését az általános jogszokás szerint természetesen, akkor nyerte, amikor „az uralkodó utódokra kiterjedő hatállyal adományozni kezdte a primori, lófői és nemesi rangokat. (Lásd a Függelék.)

Rendkívül figyelemreméltó megállapításokat tesz *Hó mait Bálint* az „Erdély“ c. 1940-ben megjelent albumban a székelyek?ről. Ezeket az alábbiakban közlöm:

„A székelyek a többi idegen nemzetiségű, vagy idegen eredetű határőrző népekhez hasonlóan beilleszkedtek a magyar királyság hatalmi szervezetébe, de a 13. századig ősi nemzetiségi szervezetük, majd az ekkor kialakult területi szervezet keretében is a nemzetiségi jog szerint éltek. Szabadságuk és jogaik annyira kétségen felül álltak, hogy soha sem gondoltak királyi kiváltságlevél kieszközlésére. Éppen úgy, mint a 11—13. századig nemzetiségi szervezetben élő magyar nemesség, erősebbnek tartották a maguk szokásjogát, semhogy azt királyi kiváltságlevéllel gyengíteni engedték volna. Székelyföld jogi természete s a székely birtokjog és minden székely intézmény lényegesen különbözik minden más királyi telepítésű föld és nép jogától cs intézményeitől. Egyedül a 13. század derekán zárt tömegben s kétoldali megegyezés alapján betelepülő duna-tiszavidéki kunok joga és intézményei hasonlíthatók hozzájuk.

A „székelység“ (siculitas) egyértelmű volt a teljes szabadsággal és egyértékű a magyar nemességgel s a társadalmi fejlődés a szűkebb kerethez és szegényebb gazdasági viszonyokhoz mért eltéréssel analóg volt a magyar fejlődéshez. A székely társadalom

mintegy kisebbitett, hogy úgy mondjam falusias színezetű képmása a magyar nemesi társadalomnak.

Magyar szokás szerint a családalapító vagy nemzetség formáló ősök személynevét viselő nemzetségek élén nemzetségi hadnagyok (szálláskapitányok) álltak; helyükbe a területi szervezet kialakulása után a „székkapitányok“ (oapitanei, sive maiores exercituantium, sive primipili) léptek. Ezeknek és a székek önkormányzatában bírói tisztet teljesítő „öreges“-nek (seniores) aa osztálya — ugyanazon módosabb családok folytonos tisztségviselése révén — hamarosan születési arisztokráciává alakult át. Tisztségük „senior“ (a. m. tanácsúr) és „primipilus“ a. m. miaior primi pili — a vezércsapat hadnagya)^ címe — a magyar „báró“ és „jobbágy“ címekhez hasonlóan — ivadékaikra és rokonaikra is átszállt s a gazdagoknak, előkelőknek, előjáróknak (siculi potiores, maiores, principales) is nevezett társadalmi réteg osztálynevévé lett, szemben a közsékelyek (siculi communes) alacsonyabb osztályával. A későbbi fejlődés során az alsóbb réteg meggazdagodott elemei! s az ejökélok elszegényedett ivadécai — akár csak a magyar szabad vitézek és középbirtokos nemesek — társadalmilag összeolvadtak s a székelly hadszervezetben lovas szolgálatra kötelezett kisbirtokos középosztállyá sűrűsödtek. Ez az osztály előkelőbb elemeitől örökölte „primipilus“, magyarul „lótfőszékely“ nevét, míg az előkelőket „főemberek“ (primöré©) néven kezdik nevezni. *A primörök és primipilusok osztálya pontosan fedi a főnemesi és köznemesi osztályokat, de a társadalmi és vagyoni különbségek sokkal kevésbé szembeszökőek, mint a nagyobb nemzetlek gazdagabb társadalmában.*“

A pixidariutsokról pedig Hóman ezeket mondja:

„Ezek — a magyar nemes familiárisokhoz hasonlóan — az előkelőbb és módosabb székellyeket szolgálták szabad embe-rekként s emellett, ha volt, a maguk kis földjén is gazdálkodtak.“

A következőkben megkísérlem az eddigi előadottakból az európai nemesi rendi társadalmak egységes képét felvázolni és ennek keretében megegyeszer, összefoglalva is bizonyítani szeretném, hogy a fejlődés útja minden államban kivétel nélkül azonos volt.

II. Fejezet.

Vezérfonálul ideírhatjuk: *minden nemesi rendi társadalom alapja, a vagyon, a földbirtok volt.* A vagyon gyarapodásával annak birtokosa magasabb rendbe juthatott a középkori nemesi társadalmakban és viszont a vagyon elvesztése a magasabb rendi állás elvesztését vonta maga után. Természetesen a vagyon elvesztésén kívül, ezzel egyértékű, tekintélycsökkentő mozzanatok is (pl. közönséges iparok üzése, alacsonyabb rendűvel kötött házasság stb.) kiváltották a rendi süllyedést. A vagyonnak ez a közvetlen irányító szerepe a címek és rangok királyi adományozások által való örökletessé válásakor szűnt meg. Akkor, amikor az uralkodó a már kialakult rendiségben élő nemesnek, főnemesnek adományozni kezdett rendi állást kifejező, örökletes címeteket, rangokat.

Előlépés vagyonszerzéssel.

Az első részben a puszta vagyongyarapodással való előlépésre példának felhoztuk az angol rendi társadalomból Athelstan király törvényét.

A francia nemességet korábban hűbér birtokkal szintén el lehetett nyerni. *A „marquis“ cím mint ismeretes, itt is egy: olyan örgrófi birtoknak az elnyerésétől függött, mellyel együttjárt ez a cím. Ezt m állapotot erősítette meg aztán a király.*

A svéd nemességnél minden lovat kiállító paraszt nemességé vált. Ez az uzus itt is a nemességnek adományok útján való osztogatása után helyeződött lassanként használaton kívül.

A német nemességnek csakúgy, mint a többinek, főmozgatója a vagyon volt.

Németországban főnemesek, dinaszták lettek azok, akik immunitási földbirtokra tettek szert. Ezek közül azok, akik később grófi joghatóságot gyakoroltak, felvették a grófi címet, sőt néha a hercegi címet is. Nagy számmal akadtak azonban olyanok, akik grófi joghatóságot soha sem gyakoroltak és a grófi címet önkényesen mégis felvették.

Németországban általában a XV. századtól kezdve a telje»sen szabad (hochfreie) dinasztacsaládok tagjai, (a középkori

főnemes bárók, Freie Herren, Nobiles), akik nem rendelkeztek hercegi, grófi címekkel, teljesen önkényesen grófi, hercegi rangokat vettek fel. Az 1548. évi „Reichsabschied“-ben még előfordultak ugyan birodalmi rendiséggel bíró „Herren“ (urak), ezek a dinaszták azonban a római szentbirodalom felosztásakor már mind grófi és hercegi címekkel bírtak. Legnagyobb karriert a württembergi uralkodócsalád csinálta, mely mint dinasztia, nobiles család a XII. században önkényesen grófi címet vett fel, 1495-ben pedig hercegi címet kapott, ma pedig királyi család.*

Ezekből a középkori főnemes bárókból önhatalmúlag lett grófok és hercegek természetesen később is főnemesek maradtak. Nem lettek azonban főnemesek azokhoz a családokhoz tartozók, akik köznemes létükre avették fel, — önhatalmúlag a XVIII. századtól kezdve a „Freiherr“ címet. *Teljesen helytelen tehát, ezeket a nemdinasztikus, nemfőnemes Freiherreket a főnemest jelentő báró szóval fordítani és jelölni.*

A lengyel nemesi társadalomban tudjuk, iszintén döntő, irányító szerepe volt' a földbirtoknak és magasabb rendbe való előlépést biztosított. Azonban itt is addig, amíg a rendiség teljesen ki nem alakult.

A spanyol rendiségben osakúgy, mint máshol, előlépési' jelentett' a vagyonszerzés, pl. a barónia megszerzése. Azok a lovagrendűek, akik így léptek elő, voltak a „ricos hombres de inesnada.“

A magyar nemességet is meg lehetett szerezni földbirtokkal. (Kosuhi nemesek, Pakonc Ivánné pere).

Dr. Schiller Bódog: „Az örökös főrendiség eredete Magyarországon“ című pályadíjnyertes munkájában pedig szószerint a következőket mondja: „ . . . a földbirtok volt az a döntő tényező, ami előidézte és irányította volt az örökös főrendnek a létrejöttét. Ha nem is a birtok minősége, — mert a szabadbirtok nemében a magyar korona területén különbség nem létezett, de a „ földbirtok mennyisége teremtett különbséget a magyar nemesség tagjai között és vonta maga után a közjogi egység rúszleges megszűnését. A nagybirtok politikai jelentőségéből kelleti kiindulnunk és arra térünk vissza, fejtegetéseink során minduntalan.“

A székely nemesi rendi társadalom csakúgy ismerte a vagyon irányító hatalmát, mint a többi rendi társadalom. Mátyás király 1473 december 9-én kelt rendeletében úgy intézkedett, hogy a magasabb rendbe való előlépés a székely ispán tudtával történjék. Egy századdal később, 1569 július 15-én II. János

* Lásd még a *Hohenlohe* és *Dalberg* családokat, melyek ugyan-csak *császári adomány nélkül* léptek elő — *egyenesen hercegi családokká*, — a *hercegi cím önkényes felvételével.*

magyar király már adományozni kezdte a primori rangot, 1569. június 1-én pedig a lófői rangot, Báthory Kristóf pedig 1580 március 31-én a gyalognemességet. Azonban kétségtelen, hogy a későbbi rendi szemlék alkalmával is emelkedtek még egyesek a régi előlépési uzus szerint magasabb rendbe, a fejedelem, vagy az őt helyettesítő főtisztek és a teljes számban megjelent fszékely nemzeti közösség jóváhagyásával.

ősi uzus szabta meg azt a birtokmennyiséget, mellyel rendelkeznie kellett annak, aki magasabb rendbe akart előlépni. A lófőnek háromszor annyival kellett rendelkeznie, mint a gyalognemesnek, pixidariusnak. A lófő pedig előléphetett a primori rendbe, ha — legalább — 3 lófőség (primipilatus, lovagbirtok, lófőörökség) felett rendelkezett.

Ez volt az előlépés ősi rendje. Azonban a későbbi századokban, amikor már adományok révén is előléptek egyesek, a pusztá vagon már nem jelentett előlépési lehetőséget. Ezért látunk *több lóval kiálló lófőket és lóval kiálló gyalognemeseket*, pl. az 1635. évi háromszéki rendijegyzéknyvben. *Ezek már csak akkor léptek elő, ha ehhez fejső jóváhagyást kaptak.*

Ezzel szemben a magyarországi önkényes rángjelzésre példának a következőket hozhatjuk fel:

Körösszeghi és adorjáni Csáky István és testvére László 1639-től kezdve az okiratokban grófként szerepeltek, noha a Csáky-család grófi oklevelet sohasem kapott. Ez az önhatalmulag felvett grófi cím Csáky István és László személyével kapcsolatban becsúszott az 1647. évi 71., 103. és 115. t. c-be, valamint e törvény befejezésébe. III. Ferdinánd magyar király Bécsben 1651 november 22-én kelt adománylevelében, amikor Szepesvárát és Szepes vm. örökös főispáni méltóságát nevezett Csáky Istvánnak adományozta, már szintén grófnak címezte őt.

A grófi címnek ilyen önkényes felvételére találunk példát a *Nádasy-családnál* is, melynek szintén nincsen grófi oklevele.

A *perényi Perényi-család* tagjai a bárói címet nevükkel kapcsolatban egyéni címként a 17. század második felében *önhatalmulag kezdték használni, mert a bárói címnek részükre történt adományozásáról oklevelet sohasem kaptak.*

Németországban kb. 100 éves ugyancsak önkényes uzus alapján valamelyik német állam rendi jegyzéknyvébe felvették a bárók közé a következőket:

Bettendorff, Botzheim, Brand, Eberz und Rockenstsch Feilitzsch, Gebstall, Hiller von Gaertringen, Ifflinger von Granegg, Jeetze, Kesling, Láng, Lilgenau, Neubeck, Reichlin von Meldegg, Rotenhan, Roth von Schrecketein, Sazenhofen,

Schertel von Burtenbach, Sternenfek, Steiten, Tessin, Varnbüler von und zu Hemmingen stb. (Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser).

Ugyancsak Németországban kb. 100 éves önkényes uzus alapján valamelyik német állam rendijegyzőkönyvébe felvették a grófok közé:

Pocci (Bajorországban) stb. (Góthai Alm. grófi kötet.)

Bárói cím használata erdélyi főnemesi oklevelek alapján:

Rákóczi Zsigmond 1607 május 10-én dersi Petki János részére erdélyi főnemesi oklevelet adományozóit, a Hallercsalad 1616-ban ugyancsak erdélyi főnemesi oklevelet kapott, II. Rákóczi György 1649-ben magyargyerőmonostori Kemény János, a későbbi fejedelem részére, göröcsöni Serédi István részére ugyancsak 1649-ben erdélyi főnemesi oklevelet adományozott, ezekben az oklevelekben bárói címről nincs említés téve, mégis az előbb említettek utódai ezen az alapon kezdték a bárói címet 1697-től használni. (Gen. Füz. I. 65; Szilágyi Sándor: Erd. Országgy. Emi. XXI. 307—308, 379—380.)

Bárói cím használata cseh főnemesi oklevél, (böhmischer Herrenstand) alapján:

Helversen von Helversheim (1666 dec. 30.)

Reisky von Dubnitz (Dubnice) (1723 október 4.)

„Wohlgeborén“ címmel

Zawisch von Ossenitz (Zavis v. Osenic) (1755 május 3.) (Goth. Gen. Taschenb. der Frh. Häuser.)

A felsorolt családok Mária Teréziától, mint cseh királynőtől, 111. elődeitől a cseh úrendbe történt felvételükről cseh királyi okleveleket kaptak, amely oklevelek alapján őket: a többi osztrák örökös tartományban és általában a római német iszentbirodalomihán *Freiherr* címmel illették.

Bárók lettek azok, akiket a kurlandi nemesi rendijegyzőkönyvbé az I. osztályú nemesek sorába írtak:

Funck (1631 augusztus 2.)

Kfeyserlingk (1631 iaugusztus 2.) *Jaut Ritterbanksabschied*“ (Gothaisches Genealogisches) Tiaschenbuch der Freiherrl. Häuser.)

Amint látjuk ez az uzus, ahogy Kurlandban a lovagi rend, illetőleg lovagi testület határozatából az előbb említett családokat a nemesi rendi jegyzőkönyvekben az I. osztályú nemesek közé írták, teljes hasonlóságot mutat az ősi székely előlépési uzushoz, ahol ugyancsak a székely nemzeti közösség jelenlétében és annak jóváhagyásával az első rendbe lehetett lépni.

A székely primori oklevelek adományozásához teljesen hasonlóan a spanyol királyok spanyol grandí okleveleket adományoztak. Ilyen spanyol grandí oklevelet kapott XII. Alfons spanyol királytól gr. csikszentkirályi és krasznahorkai András Gyula. (1879. évi VIII. í. c. bevezetése.)

A Góthai Almanach az egyes családoknak a székely rendi jegyzőkönyvek tanúsága szerint primori rendbe történt első felvételét a főnemesi minőség kezdőpontjának tekinti. („Immatrikuliert in Siebenbürgen bei der Sekler Primör Klasse — Herrenstand.) Lásd a következő családoknál:

Gr. uzoni Béli, gr. kőröspataki Kálnoky, gr. osdolai Kuun, gr. hidvégi és oltszemi Nemes, gr. nagyertsei ts gelenezei Tholdalagi. ((Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gáflichen Häuser Teil B. 1939. és 1941. évi kötet.)

A BéWi-család primori rangja az 1614. évi rendijegyzőkönyvből mutatható ki először, a család grófi rangja pedig 1770-ben kelt. A Kálnoky-család primori rangja 1602 óta mutatható ki, grófi oklevelet 1697-ben nyertek. A Nemes-család primorságára első rendijegyzőkönyvi adatunk 1635-ből van, grófságot 1755-ben kaptak. A Tholdalagi-család 1614 óta primör, grófságuk 1744-ben kelt.

A nemesség elvesztése.

A vagyon megszerzésével való előlépésnek ellentéte volt az, amikor valaki vagyonának elvesztése, alacsonyabb rangúval kötött házasság miatt stb. alacsonyabb rendbe süllyedt.

Az első részben foglaltakból látuk, hogy a középkori rendi társadalmak mindegyike ismerte az alacsonyabb rendbe való süllyedést, egészen addig, — természetesen — amíg az uralkodók a nemesi és főnemesi rangokat armálisokkal adományozni nem kezdték. *Ha ezek a rend-lesüllyedések továbbra is fennmaradtak volna, úgy mint előbb, akkor a királyi adományozásoknak semmi értelmük sem lett volna és az adományokat nem adták volna az utódokra is kiterjedő hatállyal.* A rendiség teljes kialakulása örökletessé és a földbirtoktól való függetlenné válása után pusztá vagyon elvesztés miatt, senki — tartósan többé rendi állását el nem veszthette. *Tartósan* ezen van a hangsúly, mert ha a nemes vagyonát elvesztve jobbagysorba is süllyedt, jogában állt később nemesi jogait visszaperelni.

A francia nemesség elveszthető volt az „aetes de derogance“ által.

A német nemesség elvesztésére vonatkozólag bő ismertetést találtunk Kotzebue könyvében.

Forst-Battaglia: „*Vom Herrenstande*“ című munkájában táblázatokon tünteti fel azokat a német főnemes családokat, amelyek alacsonyabb rendbe süllyedtek.

A spanyol nemesség hasonlóképpen elveszthető volt. Az ipar és kereskedelem üzése, mint nemesre nézve megbecstelenítő foglalkozás, a nemesi jogok azonnali megszűnését eredményezte.

A lengyel nemesség elveszthető volt abban az esetben, ha valaki vagyonának csökkenése vagy elvesztése miatt nem felelhetett meg azoknak a követelményeknek, melyeket a magasabb rendbe való tartozás támasztott. Itt is — mini mindenütt — a rendi állapot örökletessé és a vagyontól, hivataltól való függetlenné válásakor szűnt meg ez az uzus.

A magyar nemesség, melynek kialakulásában a döntő szerepet szintén a vagyon játszotta, nagyonis ismerte a vagyon elvesztés következtében való lesüllyedést. A birtok elvesztése magával hozta a magyar nemesség elvesztését is. Lásd *R. Kiss István:* „*Az egységes magyar nemesi rend kifejlődése*“ c. munkájában a kosuhi nemesek perét: „*Ne ipsam partem condemnatum praefatum privationis debitum iurium suorum ignobilitari conüngeret.*“

Továbbá ugyanott Pakonc Ivánné perét 1356-ból. A szembeállítás itt: „*homo possessionatus*“ és „*ignobilis*“.

A székelyek korábban elveszthették nemességüket és székelységüket is:

1499 július 13-án II. Ulászló király a székelyeknek adott oklevelében írja, hogy hűtlenség esetén elveszthetik nemességüket és székelységüket. (Szék. Okl. III. 142.)

Az 1562. évi segesvári te. az aranyosszéki pixidariusokat kivéve, az összes széki pixidariusokat, akik. II. János király ellen felkeltek, jobbágyokká tette. (Szék. Okl. II. 163.)

Az 1619. évi májusi országgyűlés XVII. tc.-e szerint a fejedelem jobbágyul adományozhatja el azi, aki magát zászló alá be nem irattá. (Szilágyi Sándor: Erd. Országgy. Emi. VII. 517—518.)

1678 július 18-án Apafi Mihály fejedelem kimondta, hogy, jobbágynek adományozza, vagy felköteti azt, aki hadkötelezettségének nem tesz eleget. (Szilágyi id. m. XVI. 543.)

Az 1691. évi februári erd. országgyűlés I. tc.-e szerint I. Lipót diplomáját a rendek elfogadták és elrendelték a székelyek homagiumát „*sub amissione bonorum et nobilitaris praerogativa.*“ (Szilágyi i. m. XX. 436—437.)

Csak az 1790:XXI. te. I. §-á mondta ki azt, hogy minden bírái ítélet, mely nemesi jogoktól való megfosztást tartalmazott, érvénytelen és semmis. A békésközségi 1828. évi jobbágy összeírásban ismert felvidéki családok neveivel találkozunk. A contribuens sorba süllyedt magyar nemesek között van, Apponyi. Ezek azonban személyükben továbbra is nemesek maradiak, csak nemesi úzusuk -szűnt meg egyidőre.

A iszékely rendiség ugyancsak ismerte körülbelül a XVI. századig az alacsonyabb rendbe való süllyedést. Lást pr. Szigilágyi László: A székely nemesi rendi társadalom c. könyvében a 97. pegyzetet. Az 1592. évi áprilisi erd. VI. te. szerint „*az újonnan credit löfejek közül, kik arra az szolgálaiadra elégtelenek, afféle szabadságban ne tartassanak.*“ Ezek 15 napon belül mustráltas, -sanak meg és annak eredménye szerint *intézkedjék róluk a fejedelem.* Tehát már 1592-ben csak a fejedelem rendelkezése alapján tettek valakit alacsonyabb rendbe.

*Ez természetes következménye volt a primőrig lőfői és nemesi rangoknak 1569-ben megkezdett adományozásának. A király, ill. a fejedelem ugyanis az utódokra i*s kiterjedő hatállyal adományozta ezeket a rangokat. Az adomány mindkétnemű leszármazóra vonatkozott, sőt néha nőket is felsorolt. (Lásd pl.: 1631-ben a székelyudvarhelyi Lakatos családnál. Turul III. 35.)* Tehát amit a fejedelem adott, azt csak a fejedelem vehette el, vagyis az elszegényedés következtében ebben az időben már csak a fejedelem intézkedésére szállították le a lőfői ia gyalognemesek közé. A rendi jegyzőkönyvekben számtalan esetben találunk olyan *primorokat, akik egy lóval lustráltak*, (pl az 1635. évi udvarhelyiszéki, 1635. és 1680. évi háromszéki, 1636., 1677. és 1685. évi marosszéki rendi jegyzőkönyvekben), *sőt ló nélkül.* (Pl. az 1636., 1677. és 1685. évi marosszéki és az 1680. évi háromszéki rendi-jegyzőkönyvekben), ezek azonban a primori rendi állásukat nem veszítették el.

A *gyalog lófő* kifejezés szintén gyakran előfordul, bizonyoságaul annak, hogy a lőfői rang örökletessé válása után már pusztá vagyonelvesztés miatt nem lehetett a lőfőrendiséget elveszteni. (Pl. az 1635. évi háromszéki és az 1636. évi marosszéki rendi-jegyzőkönyvekben, az 1643. évi csíkszéki rendijegyzőkönyvekben Csekefalván és Szentmártonban a *régi lőfőkről* többről megjegyezték, hogy *lőfőségük nincs.*)

Az 1670. évi decemberi erd. XXIV. te. utolsó bekezdése és az 1809. évi erd. I. te. 3. %-a elismerte az *elszegényedett lőfőknek* azt a régi jogát, hogy mint *gyalog-ló fők* szolgáljanak és ne szállítsák le őket a gyalognemesek közé. Az 1809. évi *nemesi felkelés*

hivatalos iratai rendelkeznek vagyonos és *teljesen vagyontalan primorokról, lófőkről* és gyaloghemesekről. (Jakab-Szádeczky: Udvarhely vármegye története.) Schuler v. Libloy: „Siebenbürgische Rechtsgeschichte“ című munkájában is megemlíti, hogy a lófők akkor is megőrizték régi jogaikat, ha szegénységük miatt, mini gyalog lófők teljesítettek szolgálatot.

Az eddigiekkel ellentétben azonban a Mária Terézia alatt 1764-ben felállított két székely gyalogezredbe és egy huszárezredbe a székelyek addigi rendi helyzetére való tekinte nélkül ide-oda osztották be a székelyeket. *Auguste de Gerando*: „*La Transylvanie et ses habitants*“ című munkájában a székelyek *jo* gainak semmibevevései így fejezi ki: „*que le souverain foul aux pieds*.“ *Dr. Quitzmann.- Reisebriefe* c. munkájában nagyon találóan jegyzi meg, hogy bár az alkotmány — „*temészetesen*“ — tehetjük hozzá — nem ment változáson keresztül, a valóságban azonban nem maradtak el a kellemetlen következményei a Habsburg-uralomnak.

Ezt az állapotot híven fejezi ki I. Ferenc József által 1869. február 16-án elfogadott felségelőirjesztés: „*1713—1729 között a székéigföldi főkapitányságok rendre eltöröltettek s azóta a székely nemzet tömegesen többé fegyverre nem szólítottott, a nemzet tagjai közötti osztályzat azonban továbbra is fenn maradt.*“

Ez a valóságban úgy festett, hogy pl. 1772-ben bikfalvi Teölgyes György, akit lófő léte re gyalogezredbe dugtak, hivatalosan mégis, „*primipilus gyalogi katoná*“-nak írhatta magát.

Ebből az időből eredő ide-oda írásokból származott aztán az a helytelen felfogás, hogy a székelyek alacsonyabb rendekbe süllyedhettek. Az, aki csak felületesen foglalkozik a székelyek rendiségével, innen szokta meríteni téves felfogását.

A felállított ezredek parancsnokságának nem volt joguk ahhoz, hogy a besorozott székelyek rendi helyzetén változtassanak, bárhova is sorozták akkor a székelyeket. Világosan látszik ez a „*primipilus gyalogi katona*“ kitételből. Ezek a beosztások csak az illető saját személyére vonatkoztak szolgálata idejére és azok természetszerűleg nem vivődtek át a leszármazottakra.

A nobilis szó értéke a középkorban és ma.

Összefoglalva az eddig elmondottakat, kimondhatjuk, hogy a „nobilis“ szó valamennyi európai nemesi társadalomban egészen a középkor végéig főnemest jelentett. Ekkor indult aztán meg rohamos elértéktelenedése és vált végül is a legtöbb államban

a legalacsonyabb nemesi rang kifejezőjévé. Egyes államokban azonban sajátos módon megmaradt eredeti használati módja.

Vegyük tehát sorra az eddig tárgyalt államokat és nézzük végig mégegyszer pályafutását és történetét.

Ismertetésünket a római társadalommal kezdtük. Láttuk,, hogy a nobilis itt a legmagasabb hivatalokat viselőket, a sella curulis főtisztviselőit és azok leszármazottait jelentette.

A nobilis szó ebben az előkelő értelmezésében terjedt el synonym szavaival együtt valamennyi európai rendi társadalomban és mindenütt a főtisztviselőket és a nagybirtokos főurakat jelölte. Ezek a szavak valamennyien előkelőséget, nagyságot, kiválóságot, kiemelkedést fejeznek ki. És valóban minden államban csaknem ugyanazok a szavak voltak használatban az előkelő származás jelölésére. Ezek a szavak: *potentes, proceres, potiores, principes, nobiles, nobiles primordiales, primores, primates, optimates, maiores, seniores, barones, magnates, comites.* Savigny, Eichorn, Waitz, Timon ismertették a középkornak ezeket a kifejezéseit. Összegezve megállapítható, hogy ezek a kifejezések: principes, primores, proceres, optimaies, magnates stb. mint egymás synonym szavai szerepelnek. *Ezek közül némelyik mint rendmeghatározó szó állandósult, mások homályba merültek és elfakultak.* Maga a nobilis, nemes szó, neméhez, nemzetséghez tartozót jelent és ehhez képest minden államban a legősibb nemeseket jelölték e szóval. Tehát eredetileg szűkkörű volt az alkalmazása és csakis a felső, vezető réteg tagjait illette meg.

Hogy ugyanazok a szavak terjedtek el, ez a nemesi rendek lényegében leli magyarázatát. A nemesség társadalmi hierarchia volt és ennek a fokozatait természetesen majdnem ugyanazokkal a kifejezésekkel jelölték, ahol csak hasonló formában állt fenn a rendiség. A másik oka az azonos szavak elterjedésének az, hogy valamennyi ország hivatalos nyelve a latin volt és minden állam a maga rendelölő szavait latinra fordította. Ezek aztán persze többé-kevésbé mindenütt megegyeztek egymással. Hogy ez mennyire így volt és mennyire ugyanazok iai szavak jelölték a fogalmakat, arra a legjobb bizonyíték a „baro“ szó, mely, mint Kotzebue felemlíti még a krimi tatároknál is egy nemesi osztályt jelentett.

Megállapítottuk tehát azt, hogy a nobilis és synonym szavai az ősi főnemesi rendet jelentették egész Európában a középkor folyamán. Lassan-lassan kiváltak aztán egyes szavak, amelyek átvivődtek a foglalkozásokra, tisztségekre. Ilyenek lettek a princeps, comes. A nobilis és baro sokáig még gyűjtőfogalmak

maradtak. Még akkor is azok voltak, amikor a nobilis és báró, mint egymás synonymjai már a nobiles, ill. barones egy meghatározott osztályát kezdték jelenteni.

Minden államban maradt az ősi főnemességnek ilyen „csak“ báró, nemes rétege. Ezek az ú. n. immunitási uradalmak urai voltak, vagyis olyanok, akik nem tartoztak a grófok alá, hanem közvetlenül a birodalom alá.

Ezek azián az egyes államokban a legősbibb bárói családokat alkotják, vagy pedig és persze, nagy többségükben, lassan magasabb címekeket vettek fel, saját maguktól (pl. Németországban), vagy kaptak királyi adományal.

A többiek, akik eredetileg szintén „bárók“ és „nemesek“ voltak, de hivatalokat is viseltek, lettek a hercegek, grófok hivatali címük állandó használata következtében.

Maga a „nemes“ szíó egyes államokban megmaradt máig is gyűjtőfogalomnak. Pl. Angliában, ahol a főnemesek a lordok a „noblemen“, „nemesek“ nevet viselik ma is ós rendjük „nobility“, „nemesrend“.

Spanyolországban és Erdélyben a székelyek közt a nobilis szintén megmaradt a főnemesség gyűjtőfogalmaként, sőt azzal a különbséggel, hogy *ezenfelül* itt fennmaradt máig a főnemesség *egyik osztályaként* a nobilis szóval és a synonymjával jelölt rend.

Ez volt Spanyolországban a grandok, Erdélyben a primőrök rendje.

Spanyolországban a főnemesek, grandok, másként „*los nobles*“, rendjük „*nobleza*“, „*nemesség*“, grandok rendje.

Erdélyben a székely főnemesek primőrök, másként „nobiles“, „nemesek“, rendjük „nemesrend“, vagy primori rend. Tagjaik voltak: az ősi „*primaires*“ és a magyar vagy erdélyi főnemesek: grófok, bárók, *ha már korábban is primőrök voltak. Nem tartoznak azonban a primőrök közé azok a magyar vagy erdélyi főnemesek* (grófok, bárók), *akik azelőtt sosem voltak primőrök.* Pl. a báró kászoni és impérfalvi Bornemisza-, ós a báró csikpálfalvi Biró-családok. Ezek ugyanis noha léfők is voltak eredetileg, a grófi vagy bárói címek elnyerésével primőrök mégsem lettek, ahogy Spanyolországban sem lettek grandok azok, akik akár örgrófi rangot is kaptak.

Most sorra veszünk egyes államokat, hogy még további összehasonlitásokat tehessünk a már előbb említett három állam nemesi társadalmával.

Az említett államok közül Franciaország, Dánia, Svédország semmi különöset nem jelent ebből a szempontból.

Németország rendisége azonban csaknem végig érdekes összehasonlításokra ad alkalmat. Említettük már, hogy még a nobilis, baro, comes és princeps végleges túlsúlyba jutása előtt különböző rokonszavak jelölték az egyes kerületek főbjeit, első embereit. Ilyen szavak voltak: a principes, primores, seniores, maiores stb. Ezekből a legnagyobb pályafutást a principes csinálta, ez lett a legmagasabb hivatalokat viselők, a későbbi hercegek rendi neve. A másik szintén hivatal viselést jelképező szó a comes, állandó hivatali használata folytán átöröklődött az utódokra is. így aztán megalakult fokozatosan a comesek, grófok rendje.

Azok, akik immunitási földek birtokosai voltak, de országos főhivatalokat nem viseltek, természetesen nem viseltek sem a Fürst, sem a Gráf nevet, hanem megmaradtak rendjük gyűjtőszavával „Baro“-nak, „nobilis“-nek, „freier Herr“-nek. És noha eleinte báró, nobilis még a hercegeket és grófokat is jelentette, lassanként ezek a szavak már csak rájuk korlátozódtak.

A címek öröklelessé válásakor és királyi adományozással való osztogatásával a címek elvesztették eredeti értéküket. Ahogy az előbb a nobilis, baro gyűjtőfogalomból már a „csak“ bárók, nemesek rendi jelölője lett, így most ezek a bárók, „nemesek“, már hercegi, grófi címeket vettek fel önkényesen, (ezeket részletesen ismertettük, nevek felsorolásával), vagy királyi adománnyal, így akarván megkülönböztetni magukat azoktól az úji „Freiherr“-ek-lől, akik ezt a címet szintén önkényesen, vagy királyi adománnyal nyerték, de tagjai maradtak az alsó nemességnek, tehát nem közvetlenül a birodalomnak, vagy a császárnak, hanem a tartományfőnökségnek voltak alárendelve. *Ezek tehát a középkori dinasztáknak, főnemes báróknak, csak a címet örökölték, azonban azok főrendi állása és főrendi jogai nélkül. Ezek a köznemes Freiherr-ek, a középkori ministeriálisokból, Dienstmannokból lettek.*

A nobilis cím pedig, mely most már köznemest jelentett, tovább süllyedt, végül csak a nemesek Adelstand-jára korlátozódtott. Ezek között az új nemesek és új Freiherrrek között, kifejlődött a lovagok, a Ritterek osztálya. Ma a Freiherrrek, szabadurak *(most má t látjuk, mennyire helytelen a rájuk ajkalmazott báró szó, hiszen a csehek is, akik pedig az egykori római német szentbirodalomhoz tartoztak, a Freiherr-t „svobodny pán“ (szabad úr) szóval fordították cseh nyelvre)* a lovagokkal, Ritterekkel a német köznemesség lovagrendjét, Ritterstandját alkotják.

Egyébként is Németországban vannak hercegek, grófok, akik *nem főnemesek*, mert a pusztá címadománnyal nem jutottak

együttal birodalmi rendiséggel (Reichsstandssohafi) egybekötött területhez. Ezek az *alsó nemességhez* (niederer Adel) tartoznak.

A *német birodalmi főnemesség* (Herrenstand, hoher Adel) tagjai azok a hercegek és grófok, akik közvetlenül a birodalom alá tartozó (reichsunmittelbar) terület felett rendelkeztek, e fölött tartományuraságot (Landeshoheit) gyakoroltak és birodalmi rendiséggel bírtak (Reichsstandschaft), tehát a birodalmi gyűlésben ülésével és szavazattal rendelkeztek.

A *mediaizált*, uralkodó fejedelmi házakkal egyrangú., (Recht der Ebenbürtigkeit) hercegek címe: „Durchlaucht“, a grófoké: „Erlauchi.“ A *nem medemtizált hercegek* címe: „Fürstlich Gnaden“, (nagyúrú csak újabban „Durchlaucht“), & grófoké: „Hochgeboren.“

A köznemes Freiiherrek (szabadurak) címe: „HochwohJgeboren“, „Gnaden“, régebben „Wohlgeboren.“

Ezeknek a címeknek a háttérét, a nekik megfelelő rendi állást a következő példával világíthatjuk meg helyesen:

Ferenc Ferdinánd trónörökös felesége *születésekor* chotkoviái és wognini gróf *Chotek Zsófia* volt. Ferenc József király 1900-ban a házasságuk alkalmával „Fürstin“ rangra emelté, Hohenberg névvel és a „Fürstlich Gnaden“ címmel. 1905-ben a „Durchlöiucht“ címet kapta meg, majd 1909-ben a „Herzogin“ rangot „Hoheit“ címmel. (Ausztriában ezek a címek a németországiakhoz hasonlóak voltak, ezért vettük innen ezt a példát.)

Az angol rendi tagozódást már ismertettük, most részletesebben is összefoglaljuk az angol címek kialakulását.

Angliában eredetileg szintén az ú. n. „immunitási területek“, vagy ahogy itt nevezték, koronahűbérek tulajdonosai voltak a bárók, vagy „nemesek“ (barones regni, vagy noblemen). Itt is azok, akik egyes területek, grófságok élére kerültek, használni kezdték a grófi, earli címet és ez a cím öröletessé vált, később pedig adományozás tárgyát is képezte. Azok pedig, akik nem viseltek ilyen grófságot, megmaradtak „csak“ báróknak.

Angliában a „nobility“, a „nobleman“ *gyűjtőszó végig* megmaradt a főnemesség jelölésére, a köznemesek rendjével a *gentry-vel, commonaltyval* szemben.

Az angol hercegek (ide nem számítva a királyi hercegeket) címe: „His noble“ vagy „The most noble.“ Megszólításuk: „*Jour Grce*“ (hasonlóan a német Euer Gnaden, vagy a hercegek Fürstlich Gnaden megszólításához) és „*Highness*.“

Magyarországon láttuk nagyjából ugyanazt a fejlődés menetét, mint a külföldi államokban. A nobilis és rokonszavai:

proceres, potentes, comites, bárón es, magnates, primores, maiores nobiles, notabiles nobiles, istb. jelölték a főnemességet.

Itt is kiváltak a foglalkozást jelentő címek és állandó használat folytán örökletessé váltak, ill. a király adományozni kezdte őket. Láttuk a magyar főnemesség középkori gyűjtőneve a „barones naturales“ volt. Idetartoztak a főurak általában, akár viseltek országos méltóságot, akár nem. Lassan azonban megalakult a szabad grófok örökletes méltósága és azok, akik nem voltak sem hercegek, sem grófok, itt is „csak“ bárók maradtak. Tudjuk, hogy az 1500-as évek felé báró köznyelven általában főurat, főnemest jelentett.

A szabad grófok, liberi comites, azok voltak, akik a megyének, főispánnak nem voltak alárendelve, tehát birtokukon ők gyakorolták az igazságszolgáltatást és közvetlenül a királynak voltak alárendelve. (Schiller: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon, Rugonfalvi Kiss István: Az egységes magyar nemzeti rend kifejlődése.)

Az 1495. évi XV. te. azonban megszüntette megyei exemptiójukat, melyet az 1486. évi XXI. te. óta csak ők gyakoroltak.

Erdélyben ehhez hasonló volt a „liber baronatus“ intézménye. Ilyen erdélyi „immunitási“ uradalmak voltak Fogaras kerülete, Görgényvára és Máramarosban a rosályi Kuun család birtoka.

Az 1607. évi júniusi kolozsvári országgyűlés a liber baronatus-t eltörölte mind Erdélyben, mind a kapcsolt részekben (L. Erd. Országgyűlési Emlékek.) Az Approbatae Constitutiones hasonlóképpen kimondják, hogy a liber haironatus megszünt, Fogaras kerületét és a hozzávaló fiscalis birtokokat kivéve, ahol továbbra is fennmaradt.

Magyarországi liber baronatusról az 1458. évi VIII. te. tesz említést, azonban az 1486. évi XXI. te. a megyei exemptiót csak a liber comeseknek tartotta fenn.

Podmaniczky János 1502—1506-ban Dirágffy János és Bertalan 1507-ben kelt bárói okleveleivel megindult a báróságnak pusztá címként való adományozása. 1514-ben a Harmaskönyv I. Része 93. Címe 4. §-ában már „névleges bárókról“, „barones solo nomine“ beszél. Az adományozott bárói oklevelek ellenére maga a bárói cím a XVII. század végéig a név előtt nem volt használatos. Sőt, eltekintve a XVI. század elején, kifejezetten a bárói címet adományozó oklevelektől, a bárói oklevelek legnagyobb része a XVII. század közepéig inkább főnemési oklevél, mint bárói, mert maga a báró cím ezekben még nem fordul elő.

Tehát Magyarországon is a báró szó érvényesült a rokon-

szavak tömegéből a főnemesség legalacsonyabb rendjének jelölésére. A nobilis szó ma az 1764—1765. évi V. te. szerint lovagrendűnek („*status equester nobilium*“) nyilvánított köznemesi rend jelölésére használatos.

Schuler von Libloy. „*Das ungarische Staatsrecht*“ 22. §-ában, melynek „*Der Comitatsadel*“ a címe, ugyancsak megemlíti, hogy a magyar nemesség, *ordo equestris nobilium*.

Érdekes ezzel szemben Fejér: *Cod. dipl. IX. k.-ében* a középkori rendi felosztást szemügyre venni: *Status ecclesiasticus, Ordo equestris (principes, barones, comites, milites ac nobiles)*, *Givium classes, hospites et advenae, Indigenis subditi, Servi glebae adscripti, ac mancipia*.

A magyar nemesség végleges felosztását az 1608. k. u. I. t. ben találjuk meg: *Status et Ordines Regni Hungariáé ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe Praelatis, Baronibus et Magnatibus, Nobilibus et Liberis Civitatibus constant*.

Magyarországon ma a nemesség főrendre (hercegek, örgrófok, grófok és bárók) és lovagrendű nemességre tagozódik, melynek csak egy fokozata van. Ez utóbbit nevezik geníry-nek is, az angol köznemesség mintájára. Talán azért, mert az angol alsó nemesség is lovagrendű egyúttal. Ez ugyan baronetekre és knight-okra (lovagokra) is tagozódik, ulióbbiak rangjai azonban csak személyes kitüntetés, úgyhogy voltaképpen az angol lovagrendű köznemességnek is csak egy fokozata van.

A székely címek kialakulása teljesen hasonló a többi államban tapasztaltakhoz.

A középkorban és a későbbi korokban a következő, székelyekre vonatkozó rendi kifejezésekkel találkozunk: *superiores* (Szabó-Szádeczky: Szék. okl. III. 82.) *maiores* (id. m. III. 83.) *primores* (id. m. I. 220—221.) *principales Siculi* (id. m. III. 58.) *potiores* (id. m. I. 121.) *proceres* (Barabás: Szék. okl. 220.) *főemberek* (Szabó-Szádeczky: Szék. okl. II. 123, 271—276, 282—285, 321, V. 110.) *főnép* (Barabás: Szék. okl. 302.)

II. Ulászló magyar király 1506 november 1. körül primőr Lázár Andrásához írt levele így kezdődik:

„*Wladislcuus etc. Fideli nostro egregio et agili Andree Lazar primori siculorum nostrorum, cetérisque universis siculis sedis Zekelwasarhel presentes visuris salutem et gratiam.*“ (Barabás: Szék. okl. 224.)

A székely főurak és lófők II. János királyhoz 1566 május 27. előtt intézett folyamodása a következőképpen kezdődik:

„Felséges kegyelmes Vrunck es feiedelmünk Szekelységbeli

hyuey fű Vraink es Lufeiek ...“ stb. (Szabó-Szádeczky: Szék. Okl. II. 186.)

Báthory István hadában híven szolgált udvarhelyszéki főurak és lófők névsora (1575.)

„Az WdwarheJij zekij fw wraymnak kijk wrwnknak fejjedelmwnknak hij,weij es ez mostamj hadába ok wetetlen Jelen, voltának.“ „Az lo fejjeknek newek.“ (id. m. II. 195.)

Báthory István válasza 1572-ben az udvarhelyszéki primorol& és lófők előterjesztett folyamodására:

„Resoluciones primoribus et primipilis sedis siculicalis Wdwarhell secundum articulos datae.“

„Legelső i&rticulusba, a hul könyörögtök, hogy az fősze-mélyeket ős utánnok az lófejeket nemességeknek szabadságok ellen udvarbíró meg ne foglalná, arrul ilyen választ adtunk, hogy; a féle renden való fő személyeket és nemeseket ennek utánria az udvarbíró meg ne fogjon, hanem ha saját mi parancsolatunkat látangya.“ (Barabás: Szék. okl. 299.)

A székely „nobilis“ szó értékét legjobban Bornemisza Pál veszprémi püspök és Weirner György királyi tanácsosok és Erdélybe küldött királyi biztosok 1552-ben 7. *Ferdinánd magyar királyhoz benyújtott hivatalos felségelőterjesztéséből* ismerjük meg:

„Siculi in communi omnes sünt nobiles, et ab omnibüs contributionibus exempti, sed distributi tamen in três ordines, quoirum qui praecipui sünt, vocantur nobiles, qui quasi baronum aut patritiorum loco habentur. Alii vocantur lingua eorum Lófü Székelyek, ipsi latiné primipilos vocant, qui quasi equestris sünt ordinis. Reliqui sünt ceu plebei omnes tamen, ut dictum est, nobiles.“ (Szabó-Szádeczky: Szék. okl. II. 100; az 1790--1791 évi erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve 342.)

Az előterjesztés tehát azt mondja, hogy a nemesek (primőrök) olyanok, mint ai bárók, a lófők mint a lovagrendíiek és a hátralevők is mind nemesek.

Az eddig elmondottakból első pillantásra látjuk, hogy itt a „nemes“ szónak középkori jelentésű használatával van dolgunk és itt a báró feltétlenül a baro naturális értelmében fordul elő. Mivel a báró megjelölés arc első rend összességére vonatkozik, nem lehet ez a használat „baro ex officio“ értelmű. Viszont a harmadik értelmezés: „baro solo nomine“, már eleve absurd, lehetetlen, hiszen a primőrök ezt a rájuk alkalmazott báróságot nem kapták adományképpen. Egyébként is kimondottan bárói oklevél ebben a korban még alig akadt egy-kettő.

Ennek a baro naturális értelemben használt báró szónak teljesen megfelel, a kb. ugyanabban az időben a primorokra al-

kalmazott főurak kifejezés. (Lásd: a primőrök és lófők folyamodását II. János királyhoz 1566-ban). Magyarországon ugyanis ebben a korban báró általában főnemest, főurai jelentett.

És itt kell megemlékeznünk arról, hogy a székelyeknél miért nem fejlődött ki a bárói és grófi címek olyan használata, mint a többi országban.

Az egykorú forrásokból (pl. Hármaskönyv) tudjuk, hogy a székelyek a tisztségeket nemek és ágak szerint viselték. Ezeket a tisztségeket a nemek és ágak lófői viselték, kiknek nagyobb birtokosaiból a primori rend keletkezett. Valószínű, hogy a nagyobb birtokkal együti járt a magasabb tisztség viselésének joga is. Ilyen ősi tisztségek voltak a főbíróság és főhadnagyság. Tudjuk, hogy a főbírósból fejlődött később a főkirálybíró méltósága, ez pedig megfelel a magyar főispáni tisztségnek.

Látjuk tehát, hogy a *székelyek is viseltek mintegy örökös főispánságot*, azonban az nem összpontosult egyes családok kezében, mint helyenként Magyarországon, hanem székenként 6 nemzetségen belül 4—4 ágban, évenként változott, ennek folytán minden ágra minden 24 évben egyszer jutott ennek a tisztségnek a viselése. így — noha ez is örökletes volt — itt mégsem fejlődhetett ki a magyarországi „*perpetui supremi comites*“ analógiájára a „*perpetui supremi iudices regii*“ méltósága.

A székelyföldi birtokosztályok természete, a nemzetségi örökösödési jog és főleg a IUS regium hiánya és ebből folyóan a nagyobb birtokadományozások lehetetlen volta miatt Székelyföldön a magyarországi liber comitatus intézménye vem tudott kialakulni. Mivel pedig itt így nem volt alapja annak, hogy a grófi cím ki-fejlődhessék, ezért a székely főrend vagy primori rend, a magyarországi főrendtől eltérően címében nem oszlott meg és e rend tagjainak egyéni címéül, — II. János király 1569. évi oklevele szerint (Balogh-féle primori oklevél) — a rend összesítő címét a primőr szót használták.

És éppen az örökös grófi címnek ki nem alakulása miatt nem fejlődhetett ki a székelyeknél az egyes címek között olyan kontraszt, mint Magyarországon és külföldön. Ez a mélységes oka annak, hogy a székely „nemes“ szó olyan épen meg tudott itt főrendű értelmében maradni.

A spanyol és a velencei nobilis kifejezést is egyedül annak tulajdonítom, hogy ezek ősi előkelő mivoltuknál fogva nem éreztek versenytársnak a jövevény báró, gróf, sőt még a herceg szíót sem. (Igazolja ezt az ősi grandok „excellencia“ címe és a tiulados, címzetes hercegeket megelőző rendi állása is. A velencei nobili pedig, tudjuk, hercegekkel tartották magukat egyenrangú-

aknák és nem is túloztak, hiszen nobili voltak pl. a Bourbon, Savoyai stb. családok is.) Nem tartották érdemesnek később sem kicserélni ezt a patinás szót, amely úgyis csak őket jelölte igazán. Láttuk, a hercegek is csak tituladós voltak velük, a „nobles“-sel, 5si grandokkal szemben. *Ebből következtethetünk arra is, hogy ezek milyen „nemesek“ voltak.*

Werbőczy István Hármaskönyve a III. Részének 4. Címében a székelyekről a következőket mondja:

„Az erdélyi scithákról, kiket székelyeknek hívunk.“

„Ezenkívül vannak az erdélyi részeken a scithák, kiváltságos nemesek, akik a scitha néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, akiket mi romlott néven „siculusoknak“ nevezünk; akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjártasabbak; az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzeti ágak szerint részesednek és osztozkodnak.“

Báthory István 1572-ben a hozzá intézett folyamodásra adott válaszában a primorokat főszemély éknek, a lóföket nemeseknek mondja: „... hogy a féle renden való fő személyeket és nemeseket...“

Ebből is látjuk, a közel egykorú: 1552-beli „nemes“ és az 1572-beli „nemes“-szó használata, súlya közti különbséget, pedig már ebben a korban sem jelentette ez azt, hogy talán csak a lófő lett v<vlna nemes, erre példának felhozhatjuk a tordai táborba gyűlt felkelő nemességnek a Mihály vajda ellen hozzájuk csatlakozott aranyosszéki székelyek számaira adott kiváltságlevelének bevezető sorait. A kiváltságlevelél Tordán kelt 1R00 szeptember 11-én.

„Nos Proceres Magnates, ac aly ordines et Status Vniuersitatis Nobilium Transyluuiiiae az egez Aranas Zeky vitezleő rend, mind lowagok es mind gialogok, azon zekbely vrainkal egietemben ...“ (Szabó-Szádeczky: Szék. okl. IV. 141.)

Látjuk tehát, hogy 1600-ban, tehát még későbbben a lófőt lovagnak mondták. Ugyanitt a primőrök: urak (vraink.)

Az 1552. évi felségelőterjesztés primorokra vonatkoztatott „nobiles“ szavát azonban még nagyobb kontrasztba állíthatjuk, ha magára a felségelőterjesztésre hivatkozunk, ahol szintén kettős használatát látjuk a nobilis szónak, a középkori főnemesi jelentésben és a székelyek harmadik rendjére, a gyalogok rendjére vonatkoztatva a Hármaskönyv szóhasználatának értelmében, mely azt mondja, hogy a székelyek „kiváltságos nemesek“, vagy ahogy a felségelőterjesztés mondja: a hátralevők is mind nemesek.

Arra a kérdésre pedig, hogy miért maradt meg egyes áuar mokban a mai napig a nemes szó ebben a patinás értelmében, ennek másik magyarázatát, úgy vélem az alábbiakban fogom tudni adni.

Pütter: „Unterschied der Stande“ című munkájában kifejti, hogy Angliában azért találunk csak nemeseket és szabadakat, mert a jobbágság itt megszűnt és ezért nevezik a két rendet „nobility“-nek és „commonalty“-nak. Tehát másszóval a nobility a commonaltyval, gentry-vel szemben, *nemesség a szabadok között.*

Ha most összehasonlítjuk ezt a helyzetet a székelyekkel, azonnal megvilágosodik előttünk, miért volt itt is mindvégig csak a primőr, „nemes“. *Minden székely nemes, tehát jobbágság itt sem volt. A primőr itt tehát nemest jelentett a nemések között, a legisztiább középkori használatában és ehhez még hozzájárult az, hogy nem lehetett itt olyan elértéktelenedésnek kitéve, mint a többi államban, ahol más nemnemes rétegek is, feltörték a nemések közé, tehát erősen szaporították a nemések számát. Ahogy Angliában nemes állt szemben a szabadokkal, itt a középkori főnemest jelentő nemes állt szemben a nemesekkel.*

Érdekes különben, hogy az angol commonalty, közösség, közrend kifejezés a székelyeknél is megtalálható a harmadik rendre alkalmazva.

Egyébként a székely primorokra vonatkoztatva még a következő kifejezéseket találjuk: „*főnemések*“ (Approbata Constitutio III. Rész 76. Cím 10. §; a 10598/1868. B. M. sz. minÍ3terközii felségelöterjesztés; Szilágyi Sándor: Erd. Országgy. Emi. II. 504.) „*főrend*“ (Approbata Constitutio III. Rész 76. Cím 4. §.; Szilágyi Sándor id. m. XVI. 606—607-ig; az 1790—1791. évi erd. országgy. jegyzőkönyve 460., 543.; orsz. lev.: erd. kanc. 807/1845 sz. ügyirat) „*úrirend*“ (az 1790—1791. évi erdélyi országgyűlés jegyzőkönyve 647.)

Az I. Lipót király által Bécsben 1691 december 4-én kiadóit Diploma Leopoldinum 2-ik pontja a következőket tartalmazza és rendelte el: „*Megerősítjük a hű karok részére mindazokat az adományokat, átruházásokat, kiváltságokat, címerleveleket, címeket, tisztségeket, méltóságokat, dézsmákat és végre mindazokat a javadalmakat és fekvő jószágokat, melyeket Magyarország királyai, úgyszintén mindazokat, amelyeket Erdélynek Magyarországtól viajlo különválaszt ötct annak fejedelmei, mind Erdélyben, /minid Magyarország részeiben, a Székelyföldön és Debrecenben akár magánosok, akár városok és községek s testületek, vagy bármely bevett valláshoz tartozó egyházközség vagy iskola részére tettek és adtak.*“ A Diploma Leopoldiumot II. Lipót helyett I. Ferenc

az 1791. évi erdélyi II. és III. tc.-ekben, I. Ferenc ismét az 1792. évi erdélyi I. tc.-ben és V. Ferdinánd az 1837—1838. évi erdélyi tc.-ben ismételten megerősítették.

A székely rendekről az 1790—1791. évi erdélyi országgyűlés. 1791. évi június hó 4-én tartott 58-ik ülésén a következőket állapította meg: „*a székely nemzet három egyenlő nemesi eredetű rendekből, úgymint: primores, vagyis fő-rend, primipilus, avagy ló-fő, és pixidarius, avagy darabontságból áll*“ és elrendelte, „*hogif a székely nemzetnek, hol annak emlékezete előfordul, mind az három rendjei említessenek,*“ (Az 1790—1791. évi erdélyi országgyűlés egyzököny ve 460.)

Az V. Ferdinánd király által Bécsben 1843 január 29-én elfogadott erdélyi udvari kancellári felségelőterjesztés a székely nemesség három rendjibe tartozókat *primores, primipili* és *pixidarii néven* nevezi. (Orsz. Lev.: erd. udv. kanc. 435/1843. sz. ügyirat.)

Az 1869. évi január hó 23-án kelt 10.598/1868. B. M. számú felségelőterjesztés pedig, melyet I. Ferenc József király 1869. évi február hó 16-án változatlanul elfogadott, a következőket mondja: „*bátrak vagyunk megjegyezni először azt, hogy a székely nemzet az általa birtokolt földet ősi foglalás jogán bírta s a korona itt nem bírván örökösödési joggal, birtokos nem is lehetett; másodsor azt, hogy a székely nemzet minden tagja született nemes, s mint ilyen, a hon védelmére személyesen volt kötelezve Ezen honvédelmi kötelezettség a székely nemzetet három részre osztotta. Az első osztályt képezték a főnemések, kik többed magukkal, a második osztályt a lófőnemések, kik lóháton, a harmadik osztályt a dmabont nemések, kik gyalog voltak kötelesek a hon védelmében részt venni. A honvédelemnek ezen szervezete a szalhmári békekötés után korszerűtlennek tűnvén fel, 1713—1729 között a székelyföldi főkapitányságok rendre eltörültettek s azóta a székely nemzet tömegesen többé fegyverre nem szólíttatott, a nemzet tagjai közötti osztályzat azonban tovább is fenn maradt.*“ (Orsz. Lev.: miniszteri oszt. 10.598/1868. B. M. sz. ügyirat, a 9.422/1873. B. M. sz. ügyirathoz csatolva.)

A bizonyásglevelek sokasága pedig magyarul is primori rendnek mondta az első székely rendet. (Lásd pr. Szilágyi id. m. 65. és 66. számú jegyzetét és íu Függelékét.)

A lófők részére adott bizonyásglevelek hol lovagoknak, hol lófőknek mondják e rendbe tartozókat. (Lásd pr. Szilágyi i. m. 76., 78. számú jegyzetét és a Függelékét.)

A gyalognemeseknek adott bizonyásglevelek a pixidáriusokat magyarul nemeseknek mondták. (Lásd a Függelékét.)

E tanulmány célja az volt, hogy az egyes nobilis szavak közti különbséget feltárjuk, magának a nobilis szónak eredeti értelmű használatát bemutassuk és végül az, hogy a mai használata között fennálló értékkülönbségeket érzékeltessük. Ezt pedig jobban talán nem érhetjük el, mint a következő példa fölemlítésével:

Az angol hercegek (ide nem értve a királyi hercegeket,) megszólítása ma is „*Jour Grace*“ vagy „*Highness*“.

Címük pedig „*His noble*“ vagy „*The most noble*“.

Furcsa a címek sorsa, nálunk Magyarországon, akármelyik hétszilvafás, nemes, nemzeti volt, Angliában a hercegek azok. Tanulságul tehát levonhatjuk ebből, hogy nem minden *nemes* szó egyforma, ha felületes rápillantásra annak is látszik.

Függelék.

I. Székely primori rend.

1. A *Balás család* primori rendi állását *csik-vacsárcsi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1839. november 6-án 80 kgy. sz. a. alatt igazolta.

2. A *Bocskor család* primori rendi állását *csik-szentmártoni* előnévvel Csikszék közgyűlése 1844 november 19-én 26 kgy. sz. alatt igazolta.

3. A *Csiki család* primori rendi állását *csik-zsögödi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1841. október 6-án 34 kgy. szám alatt igazolta.

4. A *Füstös család* primori rendi állását *csik-szentgyörgyi* és *bánkfalvi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1835. nov. 3-án 15 kgy. szám alatt igazolta.

5. A *György*, másként *Györgyfi család* primori rendi állását *csatószegei* előnévvel Csikszék közgyűlése 1819. jan. 18-án 25 kgy. sz. alatt igazolta.

6. A *Sólyom család* primori rendi állását *gyergyóújfalvi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1818. jan. 12-én 15. kgy. sz. alatt és 1842. nov. 15-én 29. kgy. sz. alatt igazolta,

7. A *Tamási család* primori rendi állását *hodgyai* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1843. április 4-én 41. kgy. szám alatt igazolta.

8. A *Török család* primori rendi állását *kadicsfalvi* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1843. április 4-én 47. kgy. sz. alatt igazolta.

Ezekben és az ezekhez hasonló, számos bizonyáglevélben mindenkor *a székely primori rendi állás* nyert igazolást, arra való hivatkozással, hogy az érdekelték székely primor-rendbeli elődöktől származnak.

1569. július 15. Gyulafehérvár. II. János magyar király az aranyosszéki *bágyoni Balog-családnak* primori oklevelet adományoz.

1570. április 3. Gyulafehérvár. II. János magyar király a *kiismödi Marton János* és *Péter* lóföknek primori oklevelet adományoz.

II. Székely lófőrend.

1. Az *Ambrus család* lófői rendi állását *kászon-altizi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1839. nov. 6-án 54. kgy. szám alatt igazolta.

2. A *Darvas család* lófői rendi állását *szent-simoni* előnévvel Csikszék közgyűlése 1815. május 29-én 19. kgy. szám alatt igazolta.

3. A *Kováts család* lófői rendi állását *tusnádi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1819. szeptember 9-én 17. kgy. szám alatt igazolta.

4. A *Lőrintz család* lófői rendi állását *homoród-oilmási* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1829. november 30-án 28. kgy. szám alatt igazolta.

5. A *Madár család* lófői rendi állását *bánkfalvi* előnévvel Csikszék közgyűlése 1815. május 29-én 20. kgy. sz. alatt igazolta.

6. A *Máté család* lófői rendi állását *vargyasi* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1829. november 30-án 28. kgy. sz. alatt igazolta.

7. A *Szöts család* lófői rendi állását *bétái* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1829. november 30-án 27. kgy. sz. alatt igazolta.

8. A *Vajda család* lófői rendi állását *bordosi* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1833. május 2-án 20. kgy. szám alatt igazolta.

Ezekben és az ezekhez hasonló, számos bizonyoságlevélben mindenkor a *székely lófői rendi állás* nyert igazolást, arra való hivatkozással, hogy az érdekeltek székely lófőrendbeli elődöktől származnak.

1569. július 10. Gyulafehérvár. II. János magyar király a *bencédi Balássy családnak* lófői oklevelei adományoz.

1703. április 22. Bécs. I. Lipót magyar király a *remetei Veres családnak* lófői oklevelet adományoz.

III. Székely nemesség.

1. Az *Albu család* székely nemességét *zágoni* előnévvel Háromszék közgyűlése 1843. március 21-én 77. kgy. sz. a>. és 1844. október 1-én 53. kgy. sz. a. igazolta.

2. A *Bene család* székely nemességét *pávai* előnévvel Háromszék közgyűlése 1839. június 3-án 90. kgy. sz. alatt igazolta.

3. A *Bérei család* székely nemességét *bözödi* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1841. okt. 9-én 24. kgy. sz. alatt igazolta.

4. A *Bocz család* székely nemességét *köpeczi* előnévvel Háromszék közgyűlése 1843. június 19-én 11. kgy. sz. alatt igazolta!

5. A *Fancsal család* székely nemességét *ákosfalvi* előnévvel Marosszék közgyűlése 1848. jan. 13-án 60. kgy. sz. a. igazolta.

6. A *Kanabé család* székely nemességét *kézdi-szentléleki* előnévvel Háromszék közgyűlése 1839. június 3-án 76. kgy. sz. a. igazolta.

7. A *Karátsoni család* székely nemességét *telekfalvi* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1841. okt. 9-én 21. kgy. szám alatt igazolta.

8. A *Széles család* székely nemességét *bétái* előnévvel Udvarhelyszék közgyűlése 1833. május 2-án 19. kgy. szám alatt igazolta.

Ezekben és az ezekhez hasonló, számos bizonyáglevélben mindenkor a *székely nemesség* nyert igazolást, arra való hivatkozással, hogy az érdekeltek a *székely nemzetből származnak s az igazolások jogalapjaként soha sem említették armális vagy donáció.* Ezekről eltérnek azok a bizonyáglevelek, amelyekben a *székely székek az armalista vagy donatárius ősök igazolt leszármazóinak erdélyi, ül. magyar nemességet igazoltak.*

1583. május 23. Gyulafehérvár. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem a *márkosfalvi Török, bikfalvi Teölgyes és szentkirályi Szabó családnak* pixidáriusi oklevelet adományoz.

1652. december 12. Gyulafehérvár. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem a *gyergyó-újfalvi Oláh családnak* pixidáriusi oklevelet adományoz.

Az itt felsorolt összes királyi és fejedelmi oklevelek, valamint primori, lófői és nemesi bizonyáglevelek, teljes, hiteles szövege sok más hasonló tárgyú oklevél szövegével együtt a m. kir. Országos Levéltárban mind megtalálható.

Felhasznált források.

Approbatæ Constitutiones.

Asztalos Miklós: A történeti Erdély.

Az 1790—1791. évi erd. országgy. jegyzőkönyve.

Bachmaii: Geschichte Böhmens. 1899.

Barabás Samu: Székely oklevéltár.

Benkő József: Transsylvania.

Blagay Oklevéltár.

Max von Boehm: Spanien, Berlin 1924.

Gompilatae Gonstitutiones.

Connert János: A székelyek alkotmánya.

Gonnert János: A székelyek intézményei.

Dessewffy A.: Velence.

Dr. Ottó Frhr. v. Dungern: Der Herrenstand im Mittelalter. 1908.

Kari Joseph Eder: Erste Anleitung zur Kenntnís von Siebenbürgen.

Pontus E. Fahlbeck: Der Adél Schwedens und Finlands.

Ponlus E. Fahlbeck: Dre Grundzüge der Schwedischen Verfassung.

Fejér: Codex diplomaticus.

Július Ficker: Vom deutschen Reich«fürstenstande.

Ottó Forst-Raiteglia: Vom Herrenstande.

Genealógiai Füzetek. X. évf.: A háromszéki főnemesek panasza a lustra új rendje miatt. (1809).

Auguste de Gerando: La Transylvanie et ses habitants. Paris 1845.

Gia oficial de Espana.

Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Freiherrlichen Häuser.

Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Graflichen Häuser.

Graff: Sprachschatz.

Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer. 1854..

Philipp Heck: Der Sachsenspiegel und die Standé der Freien.

Philipp Heck: Die Gemeinfreien der karolingischen Volksrechte.

Dr. phil. Eduárd Heydenreich: Handbuch der praktischen Genealogie.

Hóman Bálint: Magyar történet.

- Hóman Bálint: Cikke az „Erdély” albumiban.
- Jakab-Szádeczky: Udvarhely vármegye története.
- H. Jirecek: Slovanské právo v Cechách a na Móra ve.
- H. Jirecek: Codex iuris Bohemici.
- N. Jorga: Geschichte des rumeinischen Volkes. 1905.
- S. Kapras: Právní dejiny zemi Koiruny České. 1913.
- Dr. Rugonfalvi Kiss István: Az egységes magyar rendi fejlődése.
- Dr. Rugonfalvi Kiss István: A nemes székely nemzet képe.
- Küiauz: Az országos tanács.
- Kolosvári S. és Óvári K.: Werbőczy István Hármaskönyve. Bp. 1894.
- Kossányi Béla: A lengyel nemesi társadalom megalakulása, különös tekintettel a magyar és szláv fejlődés analógiájára. 1915.
- August von Kotzebue: Vom Adél. Leipzig 1792:
- Kovachich: Scriptorum minores.
- Langenscheidts Sachwörterbücher: Francisco Fronner: Land und Leute in Spanien. Berlin—Schöneberg 1912.
- Lovassy Andor: Magyar demokrácia című vezércikke a Budapesti Hírlap 1917 aug. 11-i számában.
- Nagy Gyula: A gróf Sztáray-család oklevéltára.
- Báró Orbán Balázs: Székelyföld leírása.
- John Paget: Ungarn und Siebenbürgen. Leipzig 1842.
- Pütter: Unterschied der Stande. 1795.
- Dr. Ernst Anton Quitzmann: Reisebriefe. Stuttgart 1850.
- Dr. Ottó Rose: Der Adél Deutschlands. 1883.
- Dr. Schiller Bódog: Az örökös főxendiség eredete Magyarországon.
- Schwarz Gyula: A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. Akad. ért. Bp. 1889.
- Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte.
- Friedrich Schuler v. Libloy: Siebenbürgische Rechtsgeschichte.
- Friedrich Schuler v. Libloy: Das ungarische Staatsrecht. Wien 1870.
- Friedrich Schuler v. Libloy: Merkwürdige Municipal-Constitutionen der Siebenbürger Sekler u. Sachsen. 1862.
- Szabó-Szádeczky: Székely Oklevéltár.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: Erdély politikai jelentősége Magyarországon történetében. (Cikk a Nagyenyedi Albumban.)
- Dr. primor Szilágyi László: Székely primőr családok.
- Dr. primor Szilágyi László: A székely nemesi rendi társadalom.

- Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek.
Teleki Oklevéltár.
Tudom. Gyűjtemény: A nemességről. 1820. évi 11. füz.
Turul folyóirat.
Fr. Vacek: Sociální dejiny české doby siarsí. 1905.
Walter: Deutsche Rechtgeschichte. Bonn. 1854.
Zallinger: Die Scliöffenbarfreien des Sachsenspiegels.
E. von Zernicki-Szeliga: Geschnichle des polnischen Adels.

TARTALOM

	Oldal-
EIŐSZÓ — — — — — — — — — —	1
<i>I. Fejezet.</i>	
Á római nobilis — — — — — — — —	5
Rendiség a középkorban — — — — — — —	5
A kelták rendi tagozódása — — — — — — —	5
Az angol főnemesség, a „nobility“ — — — — — — —	5
Franciaország — — — — — — — — — —	8
Németországi „nobiles“ — — — — — — — —	9
Svédország — — — — — — — — — —	12
Dánia, Moldva és Oláhország — — — — — — —	13
Velence főnemesei, a „nobili“ — — — — — — —	13
A spanyol grandok, „los nobles“ — — — — — — —	14
Lengyel főnemések, a „szlachcic“-ok — — — — — — —	18
A szerbek rendisége — — — — — — — — — —	19
A cseh főnemes, a „slechtic“ — — — — — — —	20
Magyar rendi címek a középkorban — — — — — — —	21
A székely nemzet rendi élete — — — — — — — — — —	25
<i>II. Fejezet.</i>	
Előlépés vagyonszerzéssel — — — — — — — — — —	34
A nemesség elvesztése — — — — — — — — — —	38
A nobilis szó értéke a középkorban és ma — — — — — — —	41
Függelék — — — — — — — — — — — — — — — —	54
Felhasznált források — — — — — — — — — — — — — — — —	57